

Què podem fer davant d'un problema social?

Marcel Balasch Domínguez
Marisela Montenegro Martínez

P06/10052/01987

Índex

Introducció	5
1. Intervencions dirigides: assumpcions, tècniques i institucions per a la intervenció social	9
1.1. Intervenció en problemes socials i psicologia social aplicada ...	9
1.2. Programes d'intervenció social	10
1.3. Serveis socials i intervenció en problemes socials.	13
1.4. Principis i àmbits d'actuació dels serveis socials	15
1.5. Un exemple d'execució d'un programa d'intervenció en un centre penitenciari	18
2. Mètodes participatius: la participació per a la transformació social	20
2.1. Per a què s'intervé enfront d'un problema social	20
2.2. Com s'intervé davant d'un problema social	22
2.3. Qui intervé davant d'un problema social	28
2.4. Elegint el moment d'intervenir enfront d'un problema social	30
2.5. Àmbits d'intervenció enfront d'un problema social	31
3. La lluita pels significats	33
3.1. La lluita pels significats i la desconstrucció	34
3.2. Pràctica, teoria i realitat dels problemes socials	34
3.3. Socioconstrucció i transformació social	36
3.4. La construcció social de la delinqüència: efectes de la comprensió dominant i possibles alternatives	38
4. Posicions de subjecte i articulacions: una proposta per a la reflexió i l'acció	44
4.1. Agents de transformació social: de la idea de subjecte privilegiat d'acció a la noció de posicions de subjecte	44
4.2. Posicions de subjecte i transformació social	48
4.3. El concepte d'articulació: un exemple	52
5. Acció col·lectiva per a la transformació	58
5.1. Els moviments de resistència global	59
5.2. Els moviments d'usuaris de drogues i els grups afins	66

Introducció

Què podem fer davant d'un problema social? Tal com heu vist en els mòduls anteriors, aquest mòdul té per objectiu discutir com responen aquesta pregunta les cinc perspectives que s'han utilitzat per a comprendre els anomenats *problemes socials*: les funcionalistes, les participatives, el socioconstruccionisme, la situada i la d'acció col·lectiva. Com que són perspectives molt diferents, és normal que les propostes d'acció per a enfrontar un suposat problema social –o per a desconstruir-lo, redefinir-lo o fins i tot crear-lo, segons la perspectiva que ens ocupi– també fossin molt distintes entre si. Si pensàveu que seria així, efectivament teniu raó.

Activitat

A partir del que heu estudiat prèviament, com imagineu les propostes d'acció de cadascuna de les perspectives enfront del que es defineix com un problema social? A continuació trobareu dues columnes: la de l'esquerra conté les cinc perspectives i la de la dreta cinc formes d'acció. Enllaceu cada perspectiva amb la proposta que jutgeu més apropiada per a ella:

Perspectives	Formes d'acció
Funcionalisme	Desconstruir
Participatives	Articular
Socioconstruccionisme	Actuar
Situada	Transformar
Acció col·lectiva	Pal·liar

La lectura d'aquest mòdul servirà justament per a estudiar quina proposta fa cada perspectiva, en què consisteix i com es caracteritza, a més de proporcionar exemples rellevants per a entendre cada cas a partir de les accions empreses. Al seu torn, la present introducció us donarà un avenç de les respostes.

Abans de descriure cada nucli de coneixement, convé comparar breument totes les perspectives respecte a un punt central: la concepció de societat en què es basen. Resulta interessant que tanmateix una de les cinc perspectives –el funcionalisme– parteix d'una concepció harmònica de la societat, suposant que el sistema social és perfectible però que no necessita transformacions estructurals. Les altres quatre perspectives tracten de manera crítica el tema del poder, enfocant d'una o una altra forma les relacions de dominació que es produeixen en el si de la societat. Aquest factor és central, ja que depenent de com s'entengui la societat es faran diferents tipus de proposicions sobre els canvis o transformacions necessaris per a superar el que es pugui definir com a problemes socials.

Vegem aleshores les diferents propostes, començant, tal com es va fer en els nuclis anteriors, per la funcionalista.

El coneixement funcionalista relatiu a què hem de fer davant d'un problema social es resumeix en el nucli de coneixement "Intervencions dirigides: assumpcions, tècniques i institucions per a la intervenció social". Aquí es mostra la forma tradicional d'intervenció psicosocial, que s'enquadra en el camp de la **psicologia social aplicada**. Aquesta psicologia proposa, com el seu nom indica, l'aplicació de coneixements teòrics per a resoldre problemes socials i així augmentar la qualitat de vida de les persones. Els i les professionals que s'encarreguen d'això es preparen per a observar, mesurar i tractar els problemes socials per mitjà de la planificació estratègica d'objectius i accions que s'han d'executar.

Tal com s'ha discutit durant el transcurs de l'assignatura, les intervencions dirigides segueixen una orientació funcionalista segons la qual aquelles persones que tenen el coneixement expert són els que defineixen els problemes socials i actuen davant d'ells en institucions i programes per a aquest fi. Per tant, el que es fa en aquest nucli de coneixement és descriure els diferents àmbits d'actuació dels programes d'intervenció i les particularitats de funcionament dels serveis socials, institucions que s'inspiren en la lògica funcionalista i es poden definir com a exponents centrals de l'estat de benestar social.

En el nucli de coneixement "Mètodes participatius: la participació per a la transformació social" es discuteix com la **praxi**, o unió i mútua determinació entre teoria i pràctica, és un concepte central per a definir dialògicament què és un problema social i com enfrontar-lo. La intervenció participativa, aleshores, es veu directament influenciada per la investigació sobre el que necessiten els membres de la comunitat, i viceversa.

Els processos d'investigació-intervenció, usualment denominats com **investigació-acció participativa (IAP)**, s'aboquen a aquesta lògica de participació transformadora per mitjà de diverses fases –no lineals– que guien el treball comunitari: són la **familiarització**, la **detecció de necessitats**, la **sensibilització**, la **priorització**, les **realitzacions** i la **devolució sistemàtica de la informació**. En tot aquest procés es busca **enfortir** les persones de la comunitat (concepte d' **empowerment**) perquè puguin adquirir graus creixents d'autonomia i assoliments cada vegada més grans en la transformació de la seva realitat.

El nucli de coneixement socioconstruccionista, "la lluita pels significats", es proposa la **desconstrucció** de significats que socialment es consideren obvis com una forma d'intervenció en si mateixa, ja que pot tenir efectes polítics contundents per mostrar com el llenguatge crea realitats i per possibilitar la **construcció social** d'explicacions alternatives a les hegemòniques. Per a acon-

seguir la transformació social, aleshores, es requereixen nous significats i formes d'anomenar el món que comportin pràctiques distintes a les que suposem òbvies o autoevidents.

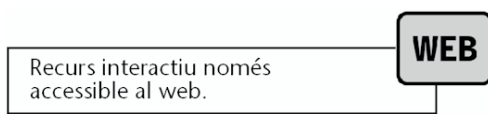
La possibilitat de fer aquesta desconstrucció s'il·lustra amb un interessant estudi sobre la construcció social de la delinqüència, que ens obliga a repensar conceptes i pràctiques perquè inverteix la lògica usual i a preguntar a les persones "**no delinqüents**" com és que no ho són. Aquesta pregunta deixa sense resposta els entrevistats i les entrevistades d'aquest estudi, ja que subverteix la seva lògica, i és summament il·lustrativa sobre com es fixen conceptes que legitimen l'ordre social i culpabilitzen certes categories socials.

El nucli del mòdul "Posicions de subjecte i articulacions: Una proposta per a la reflexió i l'acció" treballa precisament aquests dos conceptes centrals: les **posicions de subjecte** qüestionen les identitats fixes i homogènies postulades per les intervencions tradicionals; proposen, en canvi, llocs des dels quals siguin possibles les connexions parcials en les quals es van definint i redefinint les posicions i accions davant el que es defineix com a digne de transformació. Ara bé, l'articulació, que es refereix a una associació entre diversos elements per a definir significats sobre el que es vol transformar –i que simultàniament transforma els diferents ens que conformen la xarxa en qüestió–, mostra una forma alternativa d'entendre la intervenció, que és il·lustrada per mitjà d'un exemple de treball dut a terme per dones d'una *favela* brasilera.

Finalment, la perspectiva d'acció **col·lectiva** es treballa en el nucli de coneixement "Acció col·lectiva per a la transformació". Per a mostrar justament les propostes que col·lectius específics fan en la seva pràctica diària, aquest nucli se centralitza en els dos exemples de moviments treballats en el mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?" per a mostrar com sabem que hi ha un problema social; és a dir, els **moviments de resistència global** i els **col·lectius d'usuaris de drogues**.

Els usuaris i les usuàries tenen com a principi central que la seva veu s'escolti en els programes d'intervenció. Per tant, defineixen el consum de drogues com un problema sanitari i social, en comptes de ser una patologia associada de vegades a la delinqüència. Els col·lectius formulen i emprenen accions com ara tallers de formació, programes d'intercanvi de xeringues a presons i espais de consum higiènic. Treballen amb la noció de reducció de mals en el consum i, en alguns casos, reivindiquen el dret dels usuaris a la lliure gestió dels seus cossos i les seves vides. Al seu torn, els **moviments de resistència global** organitzen accions i iniciatives que qüestionen l'ordre social imperant, com per exemple el "*showbus*" o la "taxa Tobin"; en aquest nucli s'analitza en quin sentit són contestatàries davant l'ordre global, comentant també algunes crítiques formulades des dels mateixos moviments a les iniciatives exemplificades.

Perquè tingueu les respostes a l'activitat proposada a l'inici d'aquesta introducció, us presentem un quadre comparatiu de com les diferents perspectives responen la pregunta de què fem davant d'un problema social:

Resum

La perspectiva funcionalista, l'única de les estudiades que concep la societat harmònicament, proposa pal·liar els desequilibris socials mitjançant la intervenció professional i els serveis socials.

Unes altres dues perspectives –participatives i acció col·lectiva– proposen accions locals de transformació, ja sigui des de l'acció conjunta d'agents interns i externs o des del protagonisme dels afectats.

Les perspectives socioconstruccionista i situada aposten per la construcció d'alternatives als significats hegemònics, la primera mitjançant la desconstrucció i la segona proposant l'articulació entre diverses posicions de subjecte.

1. Intervencions dirigides: assumpcions, tècniques i institucions per a la intervenció social

En els mòduls precedents hem revisat tant els fonaments teòrics de la perspectiva funcionalista com els constructes teòrics i les tècniques més comunes que, des d'aquesta perspectiva, permeten identificar els problemes socials.

Vegeu també

Sobre els fonaments teòrics de la perspectiva funcionalista podeu veure el nucli de coneixement "L'enfocament funcionalista: els problemes socials són producte de disfuncions" del mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials".

Sobre els constructes teòrics i tècniques més comunes de la perspectiva funcionalista podeu veure el nucli de coneixement "Epistemologies positivistes: metodologies i tècniques per a l'estudi dels problemes socials" del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?".

En aquest nucli de coneixement estudiarem de quines maneres s'actua o intervé davant dels problemes socials. En primer lloc, abordarem quins són els principis bàsics d'una psicologia social aplicada des de la perspectiva de les intervencions dirigides. En segon lloc, tractarem els programes d'intervenció i els seus àmbits d'aplicació. En tercer lloc revisarem l'organització i els objectius generals dels serveis socials i es posarà de manifest el fet que, en tant que institucions encarregades de pal·liar i afrontar els problemes socials, hereten els principis de la perspectiva funcionalista. I finalment mostrarem algunes experiències d'intervenció d'acord amb el marc teòric funcionalista.

1.1. Intervenció en problemes socials i psicologia social aplicada

En l'àmbit de la psicologia social s'ha desenvolupat una branca especialitzada en la identificació dels problemes socials i execució de mesures pal·liatives enfront d'aquests, denominada *psicologia social aplicada*. Com hem vist en els mòduls anteriors, aquest espai no es presenta unívoc, sinó que, per contra, està travessat per múltiples arestes i qüestionaments. No obstant això, l'herència de la perspectiva funcionalista està marcadament instal·lada en bona part dels treballs duts a terme des de la psicologia social aplicada i s'expressa en el que denominem *intervencions dirigides*. Hem extret, a partir de la literatura revisada, alguns principis que serveixen de base per a la idea d'una psicologia social aplicada:

- 1) El coneixement bàsic serveix per a entendre quins són els processos de les relacions entre les persones i el món social. Aquest coneixement pot i ha de ser útil per a resoldre els problemes socials.

- 2) Una psicologia social aplicada assumeix que és possible, per mitjà d'aquest coneixement, transformar o incidir sobre diferents àmbits de la vida de les persones.
- 3) Els canvis que es proposen des de l'aplicació del coneixement sobre la realitat són dirigits a augmentar la qualitat de vida de les persones que estan involucrades en l'acció. Per a donar viabilitat a la idea de psicologia aplicada, és necessari assumir que és possible imprimir una direcció en el canvi buscat per mitjà de la planificació estratègica de les accions que s'han de portar a terme i dels objectius que s'han d'aconseguir. Aquests alineaments es deriven de l'"aplicació" de la teoria sobre les situacions concretes.
- 4) Els i les professionals que s'encarreguen d'"aplicar" aquests coneixements estan entrenats en tècniques concretes d'observació, mesurament i tractament dels problemes socials. Per tant, la relació d'aplicació es condensa des de la relació entre l'agent de canvi cap al client (receptor de les accions agenciades des dels diferents contextos d'aplicació).

La psicologia social aplicada resulta una tecnologia social capaç de planificar solucions als problemes socials específics a partir del bagatge de coneixement produït per les diferents branques de les ciències socials i humanes (Varela, 1971). La tecnificació d'aquest coneixement es produeix en els àmbits de la teoria social (models de funcionament de la societat), de la tècnica i metodologia (mètodes concrets que serveixen per a treballar amb les persones, investigar situacions concretes, mesurar, actuar sobre la realitat, avaluar els canvis produïts) i de les problemàtiques que s'han de tractar (els diferents temes sobre els quals es treballa). A partir d'aquests últims sorgeixen les diferents branques de la psicologia aplicada, com són la psicologia de les organitzacions, de la salut, educacional, clínica, comunitària, industrial, ambiental, política, militar, entre altres. Tots aquests són àmbits en què l'activitat professional pot incidir per a aconseguir canvis concrets.

La intervenció social es pot estudiar com una especialitat de la psicologia aplicada, ja que desplega una sèrie de coneixements, tècniques i metodologies aplicades a problemàtiques específiques de la vida social.

1.2. Programes d'intervenció social

Per a portar a terme l'execució i concreció de les mesures necessàries per a pal·liar allò que ha estat definit com un problema social es dissenyen els **programes d'intervenció**. En els programes d'intervenció se sistematitzen i concreten les accions que s'emprendran davant de problemes socials en contextos específics. Seguint a Sánchez Vidal (1993), se suggereix una sèrie d'elements o etapes que orientin el desenvolupament dels programes:

- 1) Introducció teóricoconceptual:
 - a) Explicitació del marc conceptual utilitzat per a entendre el tema objecte de l'acció.
 - b) Justificació del programa que s'empendrà; la seva necessitat, pertinència i conveniència.
 - c) Descripció del marc contextual que es desenvoluparà.
- 2) Avaluació o prospecció inicial.
- 3) Disseny, programació i planificació de la intervenció: objectius plantejats, accions previstes per a aconseguir-los a i mitjans necessaris.
- 4) Execució o implementació: fases, formes d'accés i contacte amb la població diana, obtenció de recursos previstos.
- 5) Avaluació dels resultats i efectes del programa: eficàcia, eficiència i impacte.
- 6) Conclusions

Els programes d'intervenció poden classificar-se segons els àmbits d'actuació en els següents:

- **La comunitat:** Es pretén l'increment de la qualitat de vida i benestar del conjunt de la població. En la intervenció amb la comunitat s'ha de destacar la prevenció, focalitzada en grups de risc o grups rellevants pel que fa al problema de què es tracti. Igualment s'implementen programes de participació social o sensibilització davant grups o problemes concrets, siguin de l'àmbit que siguin.
- **Intervenció familiar:** Quan hi ha la possibilitat de treballar amb el grup familiar, l'objectiu pot ser el treball per al desenvolupament d'habilitats d'atenció i educació dels fills, la integració de la família en xarxes de suport social, la millora de les relacions personals del grup familiar o la connexió amb altres recursos socials.
- **Tercera edat:** El foment de la independència i autonomia de l'individu, de la seva participació en la vida social, la solució independent dels seus problemes, i la permanència de les persones grans en el seu domicili i entorn habitual són recomanacions que han estat emfatitzades per diverses organitzacions i assemblees internacionals referides a la gerontologia social. Es parteix de la intervenció amb les persones grans des d'aquesta perspectiva de l'envelliment com una etapa evolutiva especialment important en què la qualitat de vida està especialment amenaçada. L'objectiu és ajudar en

aquest procés adaptatiu tant amb intervencions sobre el mateix subjecte com amb el seu entorn familiar o de convivència.

- **Deficiències, discapacitats i minusvalideses:** Es desenvolupen programes d'estimulació primerenca des d'un enfocament més preventiu amb els nens i programes de rehabilitació; aquests actualment han experimentat un augment que obre pas cap a l'anomenada *psicologia de la rehabilitació* com una disciplina orientada a la superació dels problemes esmentats mitjançant programes concrets d'intervenció tant individual com grupal. També s'emprenen accions i programes en les residències i centres per a discapacitats, on, a més d'avaluar, s'intervé amb els individus o amb el grup. Els centres ocupacionals i la inserció sociolaboral configuren un altre important context d'activitat professional en aquest sector, en el qual es busca l'adaptació òptima entre les capacitats i habilitats de cada persona, tenint en compte el grau de discapacitat, i les tasques i llocs de treball.
- **Dones:** En aquest àmbit d'actuació es desenvolupen diversos programes específics per a cada problema social. En primer lloc, els centres d'informació i assessorament a la dona estan destinats a oferir a les dones informació sobre els seus drets legals i els recursos disponibles per a fer efectiva la igualtat d'oportunitats, i també a prestar assessorament especialitzat davant problemàtiques específiques que afecten la dona (maltractaments, agressions sexuals, avortament, etc.). Aquests centres comprenen la valoració i el diagnòstic psicològic de les dones que ho necessitin, i també l'aplicació de la teràpia de suport corresponent i del posterior seguiment. Igualment s'executen campanyes de conscienciació i sensibilització de la comunitat, destinades a prevenir l'aparició d'aquestes problemàtiques. Els programes de suport a la inserció laboral de dones aturades estan dirigits a col·lectius de dones amb dificultats especials per a inserir-se en el mercat de treball. Aquests comprenen el disseny i l'elaboració de continguts formatius, la prestació de serveis d'orientació professional i el suport a la inserció mitjançant la utilització de tècniques de recerca d'ocupació i el disseny d'itineraris ocupacionals personalitzats. Les cases d'acollida per a dones amb problemes de maltractaments configuren un tipus de dispositiu en què s'ha d'intervenir sobre les seqüeles i l'impacte psicològic que aquest tipus de situacions ocasiona. Entre d'altres activitats possibles, es podria destacar la intervenció sobre els problemes d'autoestima que pateixen aquestes dones i l'aparició de tècniques individuals i grupals per a abordar-los.
- **Joventut:** Aquest àmbit d'actuació està centrat principalment en un treball de suport potenciant iniciatives orientades a ajudar el jove en l'ocupació del seu temps lliure de forma constructiva, promovent associacions i col·lectius i treballant des de les estratègies d'animació cultural. S'han de destacar també els programes específics de tècniques de recerca d'ocupació i orientació professional, que facilitin l'accés al món laboral. Les activitats preventives se centren per a aquest sector en els temes de delinqüència,

addiccions, fracàs acadèmic, sexualitat, etc. En totes s'aposta pel disseny de dispositius d'informació propers i de fàcil accés, al costat de campanyes de divulgació.

- **Minories socials, ètniques i immigrants:** S'adreça a l'adquisició per part d'aquests col·lectius de les habilitats personals precises que garanteixin més integració en el seu entorn, desenvolupant els seus propis recursos personals, per a això són importants tant les tècniques de treball grupal com individual. Un altre nivell d'actuació molt significatiu és el de treball familiar, procurant que la família compleixi un rol socialitzador, incidint sobre les pautes educatives i desenvolupament d'estils de comunicació més eficaços, relacions d'ajuda i expressió de l'afectivitat. A més es dissenyen i executen programes que afavoreixin canvis d'actitud en la societat pel que fa a l'estigmatització i prejudici que dificultin la integració i inserció d'aquestes minories socials, mitjançant un increment de la sensibilització i la tolerància social.
- **Treball-atur:** Es persegueix el desenvolupament de persones per mitjà de la millora de la seva participació en l'activitat social productiva. Inclou programes de prevenció de l'estrès laboral, itineraris d'inserció sociolaboral d'aturats de llarga durada, millora d'habilitats relacionals i formació respecte a noves tecnologies i demandes productives en col·lectius marginals o socialment desfavorits i aprenentatge d'hàbits i pautes socials lligades als itineraris de reinserció social, etc.

1.3. Serveis socials i intervenció en problemes socials.

Introducció

Els postulats i conceptes que emergeixen de la perspectiva funcionalista s'hereten en molts aspectes i intervencions vinculades als problemes socials. Recordem que un dels constructes teòrics més comuns és el de qualitat de vida. La importància de l'avaluació d'aquest constructe resideix, com hem vist, a produir registres sobre com viuen les persones i prendre accions (intervenir) per a millorar aquesta qualitat de vida. És a dir, aconseguir que les persones estiguin satisfetes en cadascun dels àmbits que s'han definit com a importants i els nivells de recursos que s'ha de tenir en aquests àmbits.

El concepte *qualitat de vida* està significativament incrustat en el de benestar social. Ambdós al·ludeixen a la manera de mesurar i analitzar com estan les persones en el seu entorn. Estar bé es refereix a estar per sobre d'un punt avaluable. És, per tant, una mesura relativa als valors culturals de societats determinades.

Per a combatre el relativisme que impliquen els conceptes abans esmentats, un dels paràmetres que s'ha utilitzat per a mesurar aquests constructes és la Declaració dels Drets Humans; ja que representa un document creat amb el consens de representants de diferents

orígens culturals i on es condensen els valors i necessitats bàsiques dels éssers humans. Encara que hi ha fortes crítiques quant a la generalització que es pot fer d'aquest document a totes les expressions culturals del món (Amnistia Internacional, 1998).

Ara bé, la principal diferència entre aquests dos conceptes, el de *qualitat de vida* i el de *benestar social*, és que aquest últim, a més d'estudiar i valorar les formes de vida de les persones, té en compte les formes de distribució equitativa dels recursos en una societat o un grup determinat.

El concepte de benestar social incorpora les idees d'equitat i justícia distributiva (Casas 1996: 97).

Per tant, moltes de les investigacions sobre benestar social busquen comparar les situacions objectives dels diferents grups socials i la detecció de desigualtats socials. Per això, els antònims del benestar social són la marginació, desadaptació i exclusió social com a mostra de la injustícia present en la distribució dels recursos globals d'una societat. Aquest concepte, sobretot a Europa, neix emparentat amb el d'estat de *benestar*, que consisteix en l'ordre social que busca garantir a la ciutadania la satisfacció de les necessitats individuals compartides. L'estat de benestar intenta promoure la justícia distributiva per a pal·liar les deficiències dels sistemes econòmics, socials i culturals dels països, a partir de polítiques socials.

Les polítiques **socials** tenen l'objectiu de millorar situacions que afecten col·lectius de persones i sobre les quals hi ha un consens relatiu que impliquen certes responsabilitats col·lectives.

L'Estat rep un mandat actiu en matèria de política social: garantir als ciutadans uns nivells mínims de benestar i prosperitat (Casas 1996: 25).

Es dissenyen polítiques i intervencions que s'han de complir amb el requisit d'atendre les necessitats de les persones i treballar per a la solució dels diferents problemes socials en localitats determinades. En certs casos, aquest requisit es converteix en demandes socials concretes per a les institucions d'intervenció social amb la finalitat d'atacar problemàtiques detectades.

Els serveis socials són un producte de les polítiques socials que s'engeguen dintre de l'"estat de benestar" per a augmentar la "qualitat de vida" per a les persones a partir de demandes individuals, grupals o institucionals.

Reflexió

L'estructura, objectius i disposició dels serveis socials hereten els principis de la perspectiva funcional en distribuir les seves àrees d'interès en diversos problemes socials, la majoria de les vegades associats a col·lectius específics de persones. A continuació se sintetitzaran els principis i la seva estructuració. El pròxim apartat mostra la vinculació entre els objectius d'aquestes institucions i els postulats funcionalistes sobre com s'entén la societat, els problemes socials i les mesures pal·liatives per a afrontar-los.

1.4. Principis i àmbits d'actuació dels serveis socials

Seguint amb el que s'ha dit anteriorment, bona part dels principis en què se sustenten els serveis socials, en tant que responsables de la intervenció sobre els problemes socials, hereten els fonaments funcionalistes.

A pesar que és possible mostrar una vinculació significativa entre els principis, les disposicions i l'organització dels serveis socials i els postulats del funcionalisme, no es tracta, no obstant això, d'isomorfitzar aquesta teoria amb aquestes institucions. No totes les accions empreses des dels serveis socials s'adeqüen al model funcionalista, ni els serveis socials no són l'únic àmbit d'aplicació d'aquest model. L'objectiu d'aquest apartat consisteix a mostrar una sèrie d'aspectes que comparteixen aquest model teòric i els serveis socials.

A partir de materials de Rubiol, (1985) Domènech (1989), Corral, Díaz i Sarasa (1988) i Casado (1994), hem extret quins són els principis que regeixen les actuacions en serveis socials. Resumidament són els següents:

- **Principi de responsabilitat pública:** Hi ha una responsabilitat irrenunciable de les diferents instàncies de l'Administració per a vetllar, fer, coordinar i impulsar una política social que satisfaci les necessitats de la població. Els poders públics han de promoure la prestació de serveis atorgant-hi els mitjans econòmics, tècnics i humans necessaris.
- **Principi de simplificació, racionalització i eficàcia:** L'actuació dels serveis socials s'ha de fer amb la màxima simplificació, racionalització i eficàcia possible en la utilització dels mitjans i els recursos disponibles.
- **Principi d'igualtat:** Els serveis socials contribueixen al fet que tota la ciutadania tinguin les mateixes oportunitats per a superar les dificultats que se'ls presentin tenint en compte les necessitats dels beneficiaris.
- **Principi de solidaritat:** Des dels serveis socials es busca evitar situacions de marginalitat i exclusió social per qualsevol raó, ja sigui econòmica, social o cultural.
- **Participació ciutadana:** L'actuació dels serveis socials ha d'estar d'acord amb els membres de la comunitat en la qual es desenvolupa la intervenció. Per tant, ha de promoure la participació democràtica de la ciutadania en la programació i control de la gestió dels serveis socials.
- **Reconeixement i promoció de la iniciativa social:** La participació de la iniciativa social s'ha de promoure i inserir en els plans d'actuació social que es facin des dels serveis socials.
- **Principi d'integració o normalització:** Es procura mantenir els usuaris en el seu mateix ambient familiar i social, promovent la integració i la creació de xarxes socials.

- **Principi de descentralització:** Els serveis socials han d'estar en els contextos propers a la ciutadania. En el cas de l'Estat espanyol, com hem dit, les competències sobre els serveis socials depenen dels municipis i ajuntaments.
- **Principis de planificació i coordinació:** És necessària la sistematització en la intervenció des dels serveis socials, per mitjà de la planificació de les accions que s'han de dur a terme i la coordinació amb les diferents institucions de benestar social i amb els grups organitzats presents en les diverses localitats.
- **Principi de prevenció:** Els serveis socials s'han d'orientar sistemàticament cap a la superació de les causes dels problemes socials, donant prioritat a aquelles activitats i serveis que tendeixin a potenciar el desenvolupament de la vida social i l'actuació sobre condicions socials que tinguin conseqüències d'exclusió o marginació dels diferents col·lectius.
- **Principi d'acció social globalitzada:** Els serveis socials han de treballar de manera integrada en els àmbits de les seves respectives competències. S'han de mobilitzar per a aquest efecte els recursos adequats.

Amb aquests principis s'especifica quines són les bases que regeixen l'actuació dels serveis socials. D'una banda, aquests actuen en localitats, intentant actuar sobre els problemes socials dintre dels mateixos contextos on ells apareixen i, d'una altra, busquen atendre les persones amb necessitats especials per mitjà dels denominats *serveis sectorials* o *secundaris*. Per tant, la seva acció intenta evitar l'exclusió social a partir dels principis d'integració i solidaritat i intentant coordinar-se amb altres actors socials presents en la comunitat.

Els serveis socials, com hem vist, compleixen múltiples funcions. Per tant, s'orienten cap a diversos nivells d'actuació. Aquells nivells d'actuació orientats específicament a pal·liar els problemes socials es denominen *serveis socials específics* o *serveis socials sectorials*.

Serveis socials específics o serveis socials sectorials

Són aquells serveis socials que s'encarreguen de problemàtiques concretes de col·lectius, com per exemple, família i infància, joventut, tercera edat, discapacitat, alcoholisme i drogoaddicció, delinqüència i problemes que hi estan relacionats, minories ètniques, immigració, pobresa i marginació inespecífica (Casado, 1994). Actuen per mitjà de professionals especialitzats i, com que s'adrecen a sectors de població específica, requereixen per al seu diagnòstic i intervenció uns coneixements específics. També inclouen actuacions de prevenció per a cadascun dels àmbits d'actuació, com per exemple educació per a evitar la disminució psíquica, campanyes per a evitar l'aparició de l'abús i la dependència a les drogues (Plans Generals de Serveis Socials, 1987).

La característica fonamental dels nivells d'actuació dels serveis sectorials és que ataquen problemàtiques de col·lectius específics marginats o amb risc de marginació per diferents raons, ja sigui edat, gènere, lloc d'origen, dependència de drogues, disminució física o psíquica, entre altres. L'objectiu és que aquestes persones s'integrin a les xarxes socials de la comunitat, de manera que l'Estat compleixi amb la labor de promoure el benestar de tots i totes. Aquests serveis es divideixen en serveis de segon nivell i de tercer nivell. Segons el decret legislatiu de 1994 (Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya, 1995) els serveis sectorials a Catalunya tenen les competències següents:

- **Els serveis de segon nivell.** Són els serveis d'atenció especialitzada de caràcter individual o comunitari, diürn o residencial, que impliquen funcions de diagnòstic, tractament, suport o rehabilitació. Inclouen les àrees de:
 - Atenció a la família, a la infància i a l'adolescència (equips d'atenció a la infància i a l'adolescència).
 - Atenció a persones amb disminució (integració laboral, atenció precoç, centres ocupacionals, habitatges amb serveis comuns per a persones amb disminució, serveis de transport adaptats).
 - Atenció a les persones grans (serveis de centres de dia, centres residencials, habitatges tutelats).
 - Atenció a toxicòmans (serveis de centre de dia per a toxicòmans/as).
- **Els serveis de tercer nivell.** Són els serveis d'atenció especialitzada de més envergadura, que impliquen funcions de valoració, diagnòstic, tractament, suport o rehabilitació. Inclouen les àrees de:
 - Atenció a la família, a la infància i a l'adolescència (centres d'acollida, centres residencials d'acció educativa, serveis d'integració familiar, serveis residencials de curta durada per a dones maltractades).
 - Atenció a persones amb disminució (serveis de valoració i orientació, centres de dia).
 - Atenció a toxicòmans (serveis residencials d'atenció a toxicòmans).

Els serveis socials són un tipus d'intervenció social i psicosocial que té com a objecte principal aconseguir els nivells més alts de qualitat de vida per als diferents tipus d'usuaris.

Per a això, es destinen recursos de l'Estat amb la finalitat d'assistir certes situacions problemàtiques que es presenten en forma de demanda social. Això es fa involucrant diferents actors en el procés i els més importants són: l'Estat i

instàncies administratives, els professionals i els usuaris. Aquesta relació múltiple es considera positiva per a la satisfacció de les necessitats d'aquests últims, per mitjà de la preparació tècnica dels professionals i la intervenció en el disseny de polítiques socials i l'assignació de recursos per part de l'Estat.

1.5. Un exemple d'execució d'un programa d'intervenció en un centre penitenciari

Amb l'objectiu de mostrar un exemple d'una experiència d'intervenció portada a terme des de la perspectiva dirigida, a continuació sintetitzarem els aspectes centrals del programa d'intervenció psicosocial en un centre penitenciari de Barcelona (Hernández: 1993).

Es tracta d'un programa d'intervenció psicosocial portat a terme a la presó Model de Barcelona. L'objectiu general del programa s'emmarca en el context de la Llei orgànica general penitenciària que explicita que una de les finalitats dels centres penitenciaris consisteix en la reeducació, rehabilitació i reinserció social dels reclusos. Els objectius específics del programa són: desenvolupament i increment d'activitats al centre, increment de la participació en el programa escolar del centre, creació i manteniment dels hàbits d'autoatenció i higiene, disminució del consum de drogues, disminució de la conflictivitat individual i/o col·lectiva.

Aquests objectius s'orienten a proporcionar els recursos necessaris per a augmentar la qualitat de vida dels reclusos i per a afavorir l'objectiu rehabilitador dels centres. Aquesta intervenció amb un col·lectiu marginal va més enllà de l'espai penitenciari i s'entén com una preparació per a continuar el procés rehabilitador fora del centre.

Posteriorment, s'estableixen una sèrie de criteris per a seleccionar els reclusos que seran objectiu del programa, i també dels criteris d'exclusió d'aquest programa.

Finalment s'estableixen les activitats que duren a terme els reclusos inscrits en el programa:

- S'impartiran cursos d'educació general bàsica i d'idiomes a tots aquells que ho sol·licitin.
- Activitats esportives i recreatives: Amb l'objectiu que els interns facin algun tipus d'activitat física i per a establir conductes socials i promoure la participació.
- Activitats culturals: Pintura, dibuix, modelat i ceràmica. Concursos de composició de poesia, novel·la i còmic. Cicles de conferències. Vídeo fòrum.

- Activitats extraordinàries: Festivals musicals, conferències col·loqui, etc.

Posteriorment, el programa dedica un apartat a avaluar-lo, i conclou que es constata una tendència positiva en la conducta general i disminució de certes conductes agressives. Així mateix, es veu una millora del clima ambiental que facilita un sistema de conductes més proper a models pro socials.

Activitat

Identifiqueu quins aspectes (pressupòsits, activitats proposades, conclusions) del programa d'intervenció social exposat en aquest apartat assumeixen els principis del funcionalisme i justifiqueu-ho. A continuació penseu quins elements d'aquest programa es podrien qüestionar, tant des de la perspectiva conflictivista com des de la perspectiva socioconstruccionista.

Resum

Les perspectives dirigides d'intervenció social assumeixen els principis de la perspectiva funcionalista en el desenvolupament de programes d'intervenció en problemes socials.

L'herència dels postulats del funcionalisme pot rastrejar-se en l'organització i sistematització dels serveis socials.

Les intervencions dirigides poden classificar-se segons els àmbits d'aplicació (joventut, dones, tercera edat o atur). S'emprenen mesures pal·liatives dirigides a col·lectius de persones en contextos socials específics.

2. Mètodes participatius: la participació per a la transformació social

Els mètodes participatius corresponen a les anomenades *perspectives participatives* –com ara la psicologia comunitària o l'educació popular, per exemple– i són coherents amb una visió conflictivista de la societat, consideren que aquesta s'estructura a partir de relacions de dominació i explotació. Per a revertir aquestes relacions, els mètodes participatius defensen –com el seu nom indica– la participació de les persones afectades en tot moment de la investigació i intervenció. Per això s'ha de destacar que la separació entre la forma de definir un problema social i les maneres d'intervenir-hi es fa exclusivament per a fins didàctics.

Aquesta postura (la d'unió entre investigació i intervenció, amb el protagonisme dels afectats i de les afectades) està influenciada pel concepte de **praxi**, o sigui, d'unió entre teoria i pràctica, en la qual la pràctica és cíclicament determinada (Fals Borda, 1981). Un concepte així comporta construir la teoria a partir de la pràctica reflexionada críticament; al mateix temps, la pràctica es transforma a la llum dels conceptes teòrics. Pensar com es pot intervenir enfront d'un problema social implica que aquest ja ha estat definit com a tal a partir de la relació entre agents interns i externs. Al seu torn, definir el problema es fa necessari i possible quan s'hi vol intervenir. Teoritzar sobre com ocorren aquests dos processos només es pot fer a partir de la revisió crítica d'accions pràctiques entrelaçades amb principis teòrics i epistemològics.

Què podem fer davant d'un problema social? Una vegada que els i les integrants de la comunitat o col·lectiu el defineixen, a partir del diàleg amb els agents externs, comença un procés de presa de decisions respecte a quins problemes socials s'ha d'atacar, en quin ordre, en quin moment, amb quins recursos i persones; és a dir, a concretar un pla d'accions col·lectives. Aquest procés s'esquematitzarà aquí responnent per a què s'intervé enfront d'un problema social, per què s'ha de fer, com s'hi intervé, qui ho fa, quan i on.

2.1. Per a què s'intervé enfront d'un problema social

Ja que la separació entre investigar què és un problema social i intervenir-hi es fa només didàcticament, la resposta a aquesta pregunta serà breu i concisa, ja que es relaciona estretament amb la discussió del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?" desenvolupada en el nucli de coneixement "Ideologia i conscienciació: el diàleg com a forma de coneixement de la realitat".

Vegeu també

Sobre la forma de definir un problema social podeu veure el nucli de coneixement "Ideologia i conscienciació: el diàleg com a forma de coneixement de la realitat" del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?".

Vegeu també

En concret podeu veure l'apartat "Per què es defineix un problema social" del nucli de coneixement "Ideologia i conscienciació: el diàleg com a forma de coneixement de la realitat".

La intervenció participativa davant d'un problema social es dona mitjançant accions locals amb l'objectiu últim de transformar més o menys l'estructura social, partint de la realitat que les persones afectades viuen.

La transformació social és, evidentment, una meta molt ambiciosa que, possiblement, només ocorrerà a molt llarg termini. Com, aleshores, intervenir enfront d'un problema social específic ajudaria que aquesta transformació ocorri? La solució de necessitats locals es podria veure, a curt termini, com un factor que contribueix a pal·liar les desigualtats en lloc de transformar l'estructura social. No obstant això, la pedra angular de les perspectives participatives és la idea que l'èxit en petites accions enforteix les persones per a emprendre activitats cada vegada més grans i més contestatàries de l'ordre social.

L'acció, aleshores, és fonamental per a la transformació. Però per què l'han de protagonitzar les persones afectades conjuntament amb els investigadors externs, en lloc de ser planificada i executada pels experts? D'acord amb les perspectives participatives, així les solucions als problemes seran molt més ètiques, a més de políticament fortes i eficaces: s'adequaran molt millor a les particularitats viscudes en cada context, es mantindran per més temps perquè les persones valoraran i cuidaran el producte del seu propi esforç, portaran més aprenentatge per a tots els implicats i implicades i permetran multiplicar el nombre de persones que lluitin per la reversió de les condicions d'opressió, per mitjà del fet de compartir eines i coneixements en casos específics.

D'acord amb la psicologia comunitària (Sawaia, 1999), l'acció transformadora està necessàriament influenciada per processos de mobilització de la consciència o **conscienciació** i per l'afectivitat que *anticipa* (selecciona, impulsa), *acompanya* i *es deriva de l'acció* i la conscienciació (León i Montenegro, 1998).

El motiu de la intervenció

Partint de la postura conflictivista ja discutida en el mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials", que proposa el conflicte com un eix constitutiu de la societat perquè respon a la seva desigualtat estructural, la raó de la intervenció participativa seria que

Una societat de dominació i explotació es caracteritza per disputes de poder, per recursos que pocs controlen i interessen a molts. Els que exerceixen el poder no pretenen perdre aquesta condició. Són els oprimits i les oprimides; per tant, els que necessiten pressionar contra l'estructura social opressora. Si no reclamen, ningú no ho farà.

Vegeu també

En concret, podeu veure el nucli de coneixement "La perspectiva conflictivista: l'estructura social genera els problemes socials" del mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials".

Dintre d'aquesta lluita, els investigadors interns i externs es col·loquen en una posició de compromís mutu, entès com un procés mitjançant el qual s'abandona la postura d'espectador i s'actua al servei d'una causa amb la qual s'està afectivament implicat (Fals Borda, 1981).

2.2. Com s'intervé davant d'un problema social

La diversitat d'agrupacions humanes, relacions socials i característiques de cada lloc fa impossible la preparació d'una espècie de receptari que expliqui, pas a pas, com enfrontar un problema social. No solament és impossible, sinó inútil: plantejar-se la necessitat de receptaris respon a la lògica de veure el món social com si fos un caos que és necessari ordenar de formes clares, precises, repetibles, en cert sentit homogeneïtzadores del món. Una visió com aquesta seria més coherent amb les perspectives funcionalistes. Les participatives, en canvi, no volen ordenar l'estructura, sinó transformar-la; no volen repetir un model i aplicar-lo a priori en tots els llocs, ja que això equivaldria a tenir una concepció de categories com *pobres, immigrants, dones, homosexuals, no blancs o blanques, delinqüents, usuaris de substàncies il·legals*, entre altres, com a categories homogènies i problemàtiques, que caldria "normalitzar" d'acord amb el que els experts i les expertes consideren apropiat. Per contra, el que es proposen les perspectives participatives és treballar per la dignitat partint de la diversitat.

Això no significa que no hi hagi cap sistematització en la manera com s'intervé en un problema social des d'aquestes perspectives. La reflexió teòrica sobre diferents experiències pràctiques ha produït un coneixement fecund sobre què s'ha de fer davant d'un problema social. Aquesta reflexió va ser resumida per Montero (1991) en diverses fases de treball, que no segueixen un ordre lineal, que poden sobreposar-se les unes a les altres o no aparèixer totes, que variaran d'un cas a un altre, però que poden constituir una guia d'acció política i ètica per a treballar amb col·lectius o comunitats. Aquestes fases es denominen **familiarització, detecció de necessitats, sensibilització, priorització, realitzacions i devolució sistemàtica de la informació**; exclusivament amb fins didàctics, es definiran i caracteritzaran en aquest ordre.

Familiarització

Amb el nom *familiarització* es designa un procés d'importància sense igual, ja que del seu bon desenvolupament depèn l'èxit de les accions comunitàries.

La familiarització és el procés de coneixement, reconeixement i valoració mútua per part dels agents interns i externs. Es fa per mitjà de procediments com ara visites, assistència a esdeveniments, investigació documental, accés a material audiovisual o contacte amb informants clau, entre altres. En aquesta fase es configura un equip de persones que treballaran en la solució d'un problema social determinat.

Pensar que l'important és únicament que els agents externs coneguin les persones afectades seria una manera colonitzadora de treballar. Totes les persones involucrades en el treball es coneixen entre si i necessàriament estableixen relacions de confiança mútua, sense les quals el treball és impossible. Aquesta proposta pot semblar òbvia, però no ho és, fonamentalment perquè és usual que els que hi intervenen i no viuen en la comunitat pertanyin a móns molt diferents –i desiguals– dels que sí que hi habiten. Poden ser diferències de classe social, religió, idioma, cultura, costums urbans o rurals, en fi, formes de veure el món que en diversos moments poden entrar en conflicte i s'hauran de negociar. Les diferències i desigualtats poden semblar, a vegades, barreres insalvables, però el respecte i el coneixement mutu ajuden en bona mesura a superar aquestes barreres, sempre que estiguem atents a escoltar els altres i a aprendre'n. Hi ha formes dominants de veure el món que s'introdueixen en els éssers humans, que es naturalitzen com a bones per definició –o les úniques formes possibles de veure les coses– i que, sense percebre-ho, es volen imposar als altres. És necessari lluitar contra això. Com defensa Peter Spink (1999):

El més important que els i les professionals podem fer, si volem ajudar a transformar el món, no és donar veu als que no en tenen veu, sinó donar orelles als que no escolten. (Spink, 1999:2)

Aprendre a escoltar l'altre implica temps per a conèixer-se, explicitació dels propis valors i costums, respecte pels altres i espontaneïtat en les relacions (Fals Borda, 1959). Com serà discutit seguidament, és fonamental aprendre i respectar el ritme de treball, descans i diversió de les investigadores internes i dels investigadors interns, i també de les externes i dels externs.

Pot dir-se que aquesta fase no acaba mai. Sempre estem familiaritzant-nos. En algun sentit, és com estar de visita en una regió o país diferent del nostre: procurem conèixer els costums, aprendre almenys les paraules bàsiques de l'idioma i no desentonar amb les pràctiques del lloc. Això implica menjar i beure el que ofereixin als llocs que es visiten, observar les regles quotidianes i seguir-les, fer-se cada vegada més "invisible" –en el sentit que les persones puguin ser espontànies i deixin de sentir-se en la necessitat de "ser correctes"; és a dir, que no necessitin donar a les altres un tractament formal o que puguin explicitar conflictes enfront de les altres, per exemple, sense recel perquè "el agent extern o l'agent externa hi és present".

Detecció de necessitats

Una altra fase de gran importància, i que, segons el cas, es pot donar abans o durant la familiarització, és la detecció de necessitats:

En la detecció de necessitats, persones de la comunitat, conjuntament amb els agents externs i les agents externes, busquen informació sobre quins problemes tenen els i les habitants i quines serien les possibles accions per a la seva solució. Això es fa per mitjà d'entrevistes, enquestes, grups de discussió, pel·lícules, vídeos o qualsevol altra forma decidida en el grup de treball.

Depenent del cas, si en la comunitat ja hi havia un equip conformat per a treballar explícitament un problema social prèviament definit pels implicats i les implicades, es pot dirigir la detecció de necessitats cap a aquest problema en particular.

Exemple

En un barri de pobresa extrema a Caracas, Veneçuela, es va conformar un grup d'habitants i investigadores externes que van decidir treballar amb infants i joves. Amb la finalitat que aquests s'apropessin a la biblioteca del lloc, van organitzar una jornada cultural i esportiva, a la qual hi va anar molta gent. Diversos nens i nenes participants observaven fascinats les il·lustracions dels llibres, però no sabien llegir: en el lloc no havia escoles suficients per a tots. Davant aquesta situació, es va decidir fer una detecció intencional de necessitats mitjançant una enquesta que proporcionés un diagnòstic de la situació escolar en el barri. Es va trobar que, en el sector més pobre, 48% dels nens i nenes no estudiaven. Amb aquests resultats es van planificar i van fer accions per a posar en pràctica un programa educatiu per a nens sense escola, en el qual habitants del lloc impartissin educació no formal i menjar –ja que sense aquest últim, i considerant la fam dels alumnes, l'aprenentatge seria impossible. El programa efectivament es va concretar i ja té nou anys de reeixida existència, a pesar de totes les dificultats que ha superat.

Montero (1991) introdueix el terme *necessitats sentides* per a referir-se a aquelles situacions que s'han definit com a mancances importants de solucionar. Això va ser el que va fer el grup organitzat de l'exemple anterior: va definir com una necessitat sentida el fet que tants dels seus nens i nenes no estudiessin ni tinguessin accés a pràcticament cap lloc formatiu o recreatiu. Tal com ocorria en el barri en qüestió abans que es fes aquesta definició, una necessitat es pot percebre sense sentir-se com a necessitat. D'acord amb les perspectives participatives, això ocorreria a causa dels processos de naturalització de les situacions quotidianes ja descrites en el mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?", en discutir per què es defineix un problema social. Les persones es poden acostumar a conviure amb la falta de recursos, amb l'absència/mala qualitat de serveis públics com l'educació, la salut i la seguretat, o les falles/mancances de serveis bàsics (aigua, llum, clavegueram, transport etc.), per exemple, si es veuen en la necessitat de fer-ho. Quan es viu en condicions extremadament adverses, com la vida en les *favelas* o en un lloc en guerra, la gent naturalitza la seva situació per a poder sobreviure.

Les necessitats que sent el grup organitzat no necessàriament coincideixen amb les d'altres habitants del lloc. No obstant això, les accions del grup entorn de determinats objectius poden **sensibilitzar** més persones referent a situacions específiques que es poden sentir com a necessitats, com veurem a continuació.

Vegeu també

En concret podeu veure el nucli de coneixement "Ideologia i conscienciació: el diàleg com a forma de coneixement de la realitat" del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?"

Sensibilització

Una altra fase definida per Montero (1991) és la sensibilització. En aquesta, les i els integrants de l'equip de treball busquen sensibilitzar d'altres membres de la comunitat per a la participació en el procés comunitari emprès; és a dir, busquen obrir espais, en els quals sigui possible reconèixer determinades situacions com a injustament penoses en lloc de ser naturalment penoses i, a més, susceptibles de transformació per mitjà d'accions concretes. Això es fa durant tot el procés d'intervenció.

Per *sensibilització* es defineix el procés de reflexió–acció–afectivitat (León i Montenegro, 1998) que hi ha en problematitzar situacions que abans es veien com a naturals.

Es podria dir que la sensibilització és una manera de traduir el concepte de *conscienciació* en afecte i acció col·lectiva. Per mitjà de diverses situacions els membres de l'equip i d'altres persones que no hi pertanyen qüestionen la naturalitat de certs esdeveniments, relacions o objectes. Això pot comportar una mobilització afectiva dirigida a canviar-los i compromisos amb l'organització futura d'accions dirigides a aquest fi. Una de les accions és justament sensibilitzar més persones sobre una situació; també és possible sensibilitzar-se més amb una situació determinada per a comprometre-s'hi més profundament, o fins i tot sensibilitzar-se cap a més temes relacionats amb el benestar col·lectiu i el qüestionament de l'ordre social.

En l'exemple del programa per a nens sense escola, el moment que les persones del grup organitzat van entendre que els nens s'interessaven pels llibres però que no hi tenien accés –per la manca d'escoles principalment– va ser un factor **sensibilitzador** que va dur a estudiar la situació i a declarar-la com un problema social, o més ben dit, com una necessitat sentida. En el procés hi va haver també esdeveniments i accions que tenien l'objectiu explícit de sensibilitzar més persones cap a aquesta situació (festes per a recaptar fons, fires artesanes, visites a diverses famílies, cursos de capacitació per al treball amb nens, entre altres). Amb aquests esdeveniments i activitats s'esperava que les persones contribuïssin amb el programa educatiu, ja fos oferint-se a treballar com a docents, o bé amb recursos materials o financers, o fins i tot adquirint confiança per a dur els seus fills i filles a estudiar allí.

Montero (1991) exemplifica un moment de sensibilització amb un exemple molt gràfic:

Exemple

A partir d'un procés de detecció de necessitats en un barri d'extrema pobresa a Caracas, Veneçuela, es va fer una enquesta sobre els principals problemes del barri i posteriorment els seus resultats es van tabular i es van analitzar en grups de discussió. Quan això va ocórrer, va sorgir, entre altres necessitats, la de buscar una solució per a les aigües negres que corrien pel barri a causa de l'absència o precarietat del sistema de clavegueres. Una noia del grup organitzat, en llegir que tal problema havia estat esmentat en les enquestes, va relatar que enfront de la seva casa corria un petit torrent d'aigües negres, per la qual cosa ella sempre donava un salt per a entrar a la llar. Saltava fins i tot en època de sequera, quan el torrent desapareixia perquè s'assecava. Va dir que mai no havia pensat en això, i a partir d'aquest moment de sensibilització va passar a veure el tema de les aigües negres com una necessitat sentida.

Priorització

La priorització, una altra de les fases del treball, es refereix a reunions del grup o col·lectiu, després de sistematitzar i analitzar les dades corresponents a la detecció de necessitats, per a decidir conjuntament quins dels problemes proposats és possible i preferible atacar seguint criteris d'importància i viabilitat.

En la priorització, d'acord amb la rellevància que les persones de la comunitat atorguin a cada problema (criteri d'importància) i a la factibilitat de la seva solució (criteri de viabilitat), es defineix a quina necessitat dirigir esforços primer.

Exemple

Després de la detecció de necessitats en què la noia de l'exemple anterior es va sensibilitzar cap al rierol d'aigües negres que saltava diàriament, el grup de veïns es va reunir per a prioritzar els problemes proposats. Els principals eren, en ordre d'importància, el tràfic de drogues a la regió, la delinqüència, la manca constant d'aigua i el mal funcionament de l'escola. Avaluant cada necessitat d'acord amb la seva viabilitat de solució, no obstant això, es va decidir començar les accions a l'escola: unes altres tres opcions comportaven o bé risc de vida per a qui hi intervingués o bé problemes estructurals de la ciutat, que demanarien un procés tan llarg i probablement inútil amb els organismes públics que frustrarien la participació en comptes de potenciar-la. La recuperació de l'escola pública del barri, en canvi, va ser un procés que, encara que llarg i difícil, va estar ple de petits assoliments que van carregar d'energia les persones per a continuar actuant per aquesta causa.

Realitzacions

Quan es prioritza el que es vol fer es procedeix a dissenyar i executar les accions que compleixin amb aquests objectius, o sigui, es passa a la fase de realitzacions.

Les realitzacions són accions que busquen donar resposta a les necessitats sentides, considerant de quins recursos interns i externs es disposa i quines seran les millors maneres, els millors moments i les millors persones per a mobilitzar aquests recursos. L'assoliment de petites accions concretes serveix com a estímul per a emprendre activitats més grans o més difícils.

Per a ajudar a l'èxit de les realitzacions i a l'enfortiment que permeti continuar lluitant, Fals Borda (1959) proposava el principi dels **estímuls**, referint-se a la importància d'atorgar reconeixement social i petites recompenses materials amb cada assoliment aconseguit. Els estímuls poden ser de diversa índole. Per exemple, si d'altres col·lectius s'incorporen a les realitzacions, aquest fet, en si, podria entendre's com un estímul a l'acció; simultàniament, seria important que el reconeixement social o les petites recompenses –definides segons el moment i el context– es fessin extensives a aquestes col·lectives també.

En parlar de **realitzacions** és fonamental considerar el que León, Montenegro, Ramdjan i Villarte (1997) anomenen la **fragilitat de la realitat viscuda**, que dificulta i de vegades impossibilita l'assoliment de les metes proposades a causa de l'absència de recursos econòmics per a fer les accions, les dificultats de transport o la imminència de la violència (que en els casos més greus pot implicar com a conseqüència l'hospitalització o mort d'un/a participant o d'una persona propera), entre altres. Per exemple, en el cas del programa educatiu per a nens sense escola, hi va haver una vegada que algú de l'equip no va complir el compromís que havia adquirit per a un dia específic perquè la seva filla va ser mossegada per una rata i va haver de fer-se càrrec de l'emergència. En diversos moments també va ocórrer que no va ser possible telefonar per afers importants o acudir a cites amb institucions a causa de la falta de diners per a usar el telèfon públic o prendre el transport per a sortir del barri.

Devolució sistemàtica de la informació

La devolució sistemàtica de la informació fa referència a la sistematització del viscut per part dels dos tipus d'investigadors presents en el procés (interns i externs), de manera que ambdós grups intercanviïn els seus coneixements. Les perspectives participatives afirmen que els/les agents externs tenen un coneixement acadèmic i els/les interns tenen coneixement popular, i que ambdós tipus de coneixement s'han de compartir per a afavorir l'aprenentatge mutu entre els dos tipus de participants del grup organitzat.

La devolució sistemàtica de la informació ha de ser dels agents externs cap als interns i viceversa.

Com que la idea de devolució sistemàtica de la informació va sorgir des de la perspectiva de l'agent extern, inicialment s'havia pensat per a afermar el principi de compromís acadèmic amb la comunitat per part dels investigadors i les investigadores de fora, per mitjà de la sistematització del coneixement produït en termes que fossin comprensos –i acceptats o refutats– pels seus membres. No obstant això, recentment, Goncalves (1997) va criticar la unilateralitat de les propostes psicosocials comunitàries i va proposar el concepte de *lliurament sistemàtic del coneixement popular* per a referir-se a la necessitat que els agents interns i les agents internes sistematitzessin també el producte del seu coneixement i el compartissin amb els interventors externs i les interventores externes.

Finalment, encara que no menys important, s'ha de destacar que

Qualsevol investigació–intervenció comunitària es planteja com a objectiu final l'autonomia del grup organitzat respecte als agents externs i les agents externes.

Aquesta autonomia, aleshores, es podria veure com una última etapa del procés viscut, i es caracteritzaria per la separació de l'agent extern del procés comunitari, continuant el procés a partir del grup comunitari solament.

Montero (1984, 1991), que pren la idea del principi d'autonomia proposat per Fals Borda (1959), denomina aquest procés *autogestió*, i aparentment a partir d'allí l'ús d'aquest mot s'estén a diversos autors de la psicologia comunitària en països llatinoamericans de parla espanyola com Puerto Rico, Mèxic o Colòmbia. No obstant això, d'altres perspectives participatives, programes socials i propostes d'intervenció fets des de les ciències socials i humanes usen la paraula amb el mateix sentit d'objectiu últim de l'acció comunitària. Tanmateix, aprofundeixen poc o gens en les implicacions del concepte, la qual cosa porta complicacions a causa del seu caràcter polisèmic; és a dir, amb múltiples sentits que poden ser contradictoris entre si. En qualsevol cas, independentment dels conflictes i imprecisions que poden sorgir a partir de l'ús d'aquest nom, el que es pretén és que el col·lectiu en qüestió pugui continuar el seu procés de presa i execució de decisions comunitàries autònomament de l'agent extern i d'altres actors governamentals o no governamentals de caràcter paternalista (León Cedeño, 1999).

2.3. Qui intervé davant d'un problema social

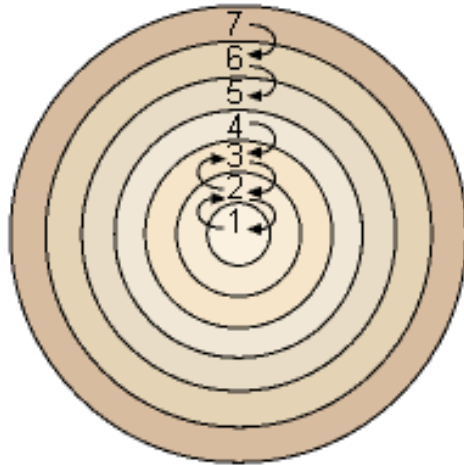
Tal com es va dir en el mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?", el protagonisme l'han de tenir els habitants de la comunitat o els membres del col·lectiu, ja que són les i els agents de canvi social. D'aquest fet, se'n deriven dues preguntes: en primer lloc, quins habitants en seran els i les protagonistes? En segon, on queda el l'agent extern, si l'intern n'és el protagonista però han de treballar conjuntament?

Per a respondre la primera pregunta, és útil citar el model de Montero (1996) sobre nivells de participació. Per a l'autora, la participació comunitària no ocorre de manera monolítica, "tot o gens". Hi ha molts matisos i varia en el temps. Per això ella proposa l'existència de nivells de participació i compromís, representats amb un diagrama de cercles concèntrics en el qual, de dintre cap

Vegeu també

En concret podeu veure l'apartat "Qui defineix què és un problema social" del nucli de coneixement "Ideologia i conscienciació: el diàleg com a forma de coneixement de la realitat" del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?".

a fora, es presenten aquests diferents graus segons la seva intensitat: el primer cercle, o cercle central, representaria la màxima participació i compromís; l'últim cercle, el més extern, simbolitzaria el mínim compromís i participació:

1. Nucli de màxima participació i compromís.
2. Participació freqüent, alt compromís.
3. Participació puntual, mitjà compromís: accions específiques.
4. Participació puntual, baix compromís: accions específiques i esporàdiques (Goncalves, 1995).
5. Participació esporàdica i incipient, baix compromís (donacions, aportacions materials).
6. Participació tangencial, merament aprovatòria. Compromís indefinit.
7. Curiositat no obstaculitzadora. No compromís.

→ Direcció del moviment entre nivells

Nivells i dinàmica de participació i compromís en el treball comunitari. Font: Montero, 1996

El diagrama indica com es parteix d'un grup relativament petit de líders, que treballen més, s'exposen més i motiven la resta perquè participin i es comprometin. Després hi ha diversos graus d'involucració fins arribar als simpatitzants i observadors curiosos, no obstaculitzadors ni negatius.

Tots els nivells són necessaris. La gamma completa de possibilitats de participació i compromís és present en gairebé tots els treballs comunitaris i el fonamental és tractar que els tres cercles centrals siguin els més nodrits, i també aconseguir fluïdesa entre tots els cercles. Això significa que si bé és necessari que en el primer cercle hi hagi un grup de persones sòlid i ben constituït, no s'ha de pretendre ni és recomanable que siguin sempre les mateixes, atès que el lideratge comunitari exigeix uns nivells de participació i compromís tan alts, que pot ser molt fatigant i exigent, per la qual cosa poques persones volen assumir-lo, a més de desgastar els que hi romanen molt temps i generar d'altres efectes negatius (Montero, 1996:15).

La segona pregunta –quin és el paper de l'agent extern, si l'intern ha de ser protagonista però alhora han de treballar conjuntament– pot respondre's argumentant que l'agent extern ha de ser un **catalitzador social**. Aquest terme el va encunyar per Fals Borda (1959) per a referir-se a la persona investigadora com un mer accelerador dels processos socials de conscienciació, desideologització i acció transformadora. El catalitzador social posaria el seu coneixement

acadèmic al servei de la causa col·lectiva, tenint com a objectiu professional fer-se prescindible en aquell context i deixar treballar el col·lectiu autònomament. Aquest procés es designa com a *desprofessionalització* (Talento i Ribes Iñesta, 1979).

A pesar d'aquest posicionament i de la proposta que la relació entre agents interns i externs ha de ser horitzontal, posant fi a la dependència intel·lectual que tradicionalment es generava (Gabarrón i Hernández, 1994), els processos pràctics d'intervenció des de les perspectives participatives mostren una relació complexa de simetries i asimetries, i hi pot haver relacions explícites o encobertes de poder: se suposa que els agents externs i les agents externes potencien l'autonomia, però poden generar dependència; se suposa que les persones de la comunitat volen aquesta independència, però en la pràctica hi pot haver seriosos conflictes per no saber com treballar sense un/a cap que prengui les decisions i ordeni què s'ha de fer.

Aquesta complexitat de la simetria/asimetria té a veure amb una paradoxa de la intervenció provinent de les perspectives participatives: les propostes d'aquestes disciplines de coneixement es van pensar des de la perspectiva de l'agent extern i l'agent externa, però postulen el protagonisme de l'intern i interna. Encara que aquesta situació ha canviat amb el pas dels anys, diversos textos de la psicologia comunitària i d'altres ciències socials compromeses, particularment en el seu inici, discuteixen el compromís ètic i polític del professional, sobre el que ha de fer i el que no, en la seva postura, és a dir, el fan protagonista de les propostes, però al mateix temps afirmen que el protagonista és l'agent intern, aquell al qual no es consulta sobre això. Així, és possible que diversos agents interns no estiguin d'acord amb aquestes regles del joc i en conseqüència no les segueixin, el que podria ser interpretat pels agents externs com una frustrant falta de consciència, de compromís o de participació.

2.4. Elegint el moment d'intervenir enfront d'un problema social

En un procés d'investigació-intervenció participativa, s'ha de suposar que coexistiran diferents concepcions de temps per part de les diverses persones que hi estan implicades. Per tant, encara que aquest sigui un tema poc esmentat en la literatura participativa, és imminent estudiar en profunditat les concepcions presents en cada cas. Les persones que han d'actuar per a sobreviure dia a dia en condicions molt precàries viuen centrades en el present i pràcticament no tenen visió de futur, no per falta de capacitat, sinó per la impossibilitat (o inutilitat) d'intentar preveure o assegurar el futur quan ni tan sols se sap com s'alimentarà a si mateix i a la seva família el dia d'avui. Això implica que, per exemple, la gent es pot no haver proposat objectius de vida per a dur a terme en un semestre o un any, o millor, que l'objectiu de vida és justament sobreviure.

Exemple

La deserció escolar de nens, nenes i adolescents, i el fet que alguns pares i mares li donin poca importància, pot tenir una relació estreta amb el viure centrat en el present. La lògica seria més o menys la següent: "si el meu fill/a no vol estudiar, serà més útil que es posi a treballar". Això implica un xoc de lògiques entre persones de la comunitat i agents externs que s'ha de tractar amb cura, ja que, encara que la vida quotidiana a l'escola pugui generar un gran rebuig als alumnes i les alumnes (a causa de l'ensenyament de mala qualitat, la violència dintre i fora de l'aula, la repetició de continguts sense utilitat aparent ni relació amb el dia a dia), concloure els estudis obre més oportunitats de feina, per mínimes que siguin (considerant la crítica situació d'atur estructural).

Més enllà del valor utilitari de l'escola, les pràctiques escolars ensenyen a pensar a llarg termini, articulant el futur llunyà amb el curt i mitjà termini: una nena o un nen aprèn que passarà un any estudiant en un nivell determinat, que per a passar de grau ha d'anar a escola constantment i fer activitats diàries, setmanals i mensuals, que passarà un nombre

específic d'anys per a acabar l'educació bàsica i una altra quantitat d'anys per a acabar la secundària, per exemple.

El xoc entre diferents concepcions de temps –que pot ocórrer principalment, però no únicament, entre investigadors interns i externs– comporta implicacions institucionals: per exemple, fer un pressupost de funcionament per un any pot ser impossible o extremadament difícil si les persones involucrades pensen la seva economia domèstica dia a dia o setmana a setmana. És necessari, aleshores, negociar, respectant les concepcions de temps locals i, sempre que hi hagi interès per part dels implicats, desenvolupar progressivament agendes setmanals, quizenals, etc. Per tant, s'ha de considerar que la disposició emocional de les persones per a pensar en el futur –i planificar-lo quan es consideri pertinent– creix quan senten que tenen xarxes de suport (Herrero, 2002) i que aconsegueixen desenvolupar accions transformadores de l'entorn i potenciadores de canvis en les seves vides (Musitu, 2002), per mínimes que siguin aquestes accions.

El treball amb un col·lectiu o comunitat implica la necessitat d'avaluar quin és el moment més apropiat per a prendre decisions i executar accions diferents. Això s'ha de fer considerant les diferents concepcions de temps involucrades i el paper mobilitzador que té l'afectivitat per a dur a terme certes activitats en determinats moments (León i Montenegro, 1998).

Depenent de l'estat d'ànim dels participants i dels esdeveniments locals o mundials que ocorrin a cada moment, el fet de decidir alguna cosa o actuar en conseqüència es pot veure possible o impossible. És important, aleshores, potenciar la disposició per a treballar pensant que serà possible, en un futur no gaire llunyà, obtenir els fruits de l'esforç col·lectiu.

2.5. Àmbits d'intervenció enfront d'un problema social

En principi, s'intervé en la comunitat mateixa o en la seu del col·lectiu, on se suposa que es viu una situació que ja s'ha considerat problemàtica, o com una necessitat sentida. Les persones afectades, al costat dels agents externs, s'organitzarien per a fer-hi front, executant principalment accions en l'àmbit local. No obstant això,

El treball exclusivament en el lloc on se suposa que hi ha un problema social, o necessitat sentida, pot no ser suficient per a atacar-lo. Diverses estratègies poden ser convenientes per a donar visibilitat al problema, fer-lo aparèixer com un fet polític i pressionar per a solucionar-lo. Per aquest fet són importants, per exemple, les visites i les reclamacions en els organismes públics i la sensibilització d'altres espais socials com l'acadèmia, l'opinió pública –per mitjà dels mitjans de comunicació– i d'altres col·lectius o associacions.

Resum

La intervenció participativa, l'han d'emprendre agents interns i externs al col·lectiu o comunitat.

Actuar enfront d'un problema social pressuposa processos de familiarització, detecció de necessitats, sensibilització, priorització, realitzacions i devolució sistemàtica de la informació.

La meta és que el grup funcioni amb autonomia de l'agent extern, que es retira de la intervenció.

3. La lluita pels significats

Fins aquí hem revisat tant com el funcionalisme proposa pal·liar els problemes socials com la proposta de les perspectives participatives en el sentit de fomentar la transformació social per mitjà del diàleg i la participació.

Vegeu també

En els mòduls anteriors hem dedicat els nuclis de coneixement "Socioconstruccionisme: els problemes socials són producte de construccions col·lectives" i "La construcció social dels problemes socials: metodologies discursives per a entendre la construcció de cert fenomen com a problema" a revisar tant els fonaments de la perspectiva socioconstruccionista com els treballs centrats en l'àmbit dels "problemes socials".

Hem revisat algunes investigacions centrades en la desconstrucció i genealogia de certs "problemes socials", que posen de manifest la condició contingent i no necessària de la identificació de certs fenòmens com a problemes socials.

El paper que la perspectiva socioconstruccionista atorga al llenguatge, entès com un sistema que ens permet explicar-nos o donar compte de nosaltres i del món, ha ubicat la producció de significats i el llenguatge mateix en el camp de batalla en què es dirimeixen els conflictes i els canvis i transformacions socials.

En el mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?" hem vist que la desconstrucció permet posar de manifest els mecanismes pels quals el llenguatge i els significats constitueixen el món que tenim. Per tant, per a aquesta perspectiva la lluita per produir certes comprensions i no unes altres sobre l'àmbit dels problemes socials és en si mateixa una forma d'acció i transformació social.

Per tant, ja podem albirar que la resposta del socioconstruccionisme a la pregunta "què fem davant d'un problema social?" no consistirà en el desenvolupament de tècniques i procediments d'intervenció social. Al contrari, el qüestionament tant dels processos mitjançant els quals es designa què és un problema social com de les pràctiques i accions pal·liatives conseqüents, alberga en si mateix un destacat potencial transformador, ja que obre noves formes d'intel·ligibilitat del món.

La desconstrucció dels significats socialment compartits sobre què és un "problema social" és una forma d'intervenció en si mateixa. No pel seu grau d'adequació o correspondència amb una realitat externa, sinó pels efectes polítics que pot tenir, tant en mostrar que el llenguatge en si mateix crea realitats com en possibilitar la construcció d'alternatives a les explicacions socialment dominants.

3.1. La lluita pels significats i la desconstrucció

Atès que la perspectiva socioconstruccionista atorga un paper primordial al llenguatge en la construcció de la nostra realitat social, l'àmbit de la **producció** i **fixació** de sentits del món esdevé central. El coneixement científic, entès com una pràctica social legitimada en la producció de sentits del món, és vist com un centre de producció d'explicacions que tenen efectes de veritat. És a dir, que possibilita que les coses apareguin com a donades o autoevidents.

El concepte de desconstrucció és enormement útil per a explicar aquesta relació entre els significats i la producció de veritats. El filòsof francès Derrida (1989) va encunyar aquest concepte i posteriorment ha tingut una forta influència en la perspectiva socioconstruccionista.

Segons aquest autor, qualsevol significat és produït mitjançant omissió d'altres significats possibles. Quan fixem un significat, no estem fent altra cosa que ometre o diferir allò que el concepte usat nega. Definir, per exemple, què és la societat comporta alhora negar tot allò que segons el que hem definit no és. Si, per exemple, entenem que la societat és un sistema ordenat racionalment des de les institucions estatals, al seu torn neguem que sigui un sistema autoorganitzatiu, gestionat assembleàriament i amb absència de relacions jeràrquiques. Segons aquest autor, allò que és negat o diferit quan es fixa un sentit queda oblidat. L'objectiu de l'autor és mostrar les múltiples **absències** que es troben en els significats que estan socialment establerts. Desconstruir els significats consisteix a mostrar fins a quin punt allò que se'ns apareix com a evident ha estat construït per mitjà de la negació o omissió de certs elements que han quedat ocults respecte als que ocupen una posició de privilegi.

Al final d'aquest nucli de coneixement s'exemplificarà la noció de desconstrucció per mitjà del concepte *delinqüència*. Com veurem, el significat de delinqüència oculta o nega d'altres significats possibles sobre la relació entre la delinqüència i la no-delinqüència.

El socioconstruccionisme, d'acord amb aquesta concepció sobre la capacitat performativa del llenguatge, s'ha erigit en un dispositiu desconstruccionista i ha desenvolupat investigacions encaminades a desestabilitzar els significats socialment dominants, mostrant els discursos i pràctiques socials que han permès establir o sedimentar uns sentits i no uns altres. Alguns exemples dels àmbits en què s'han orientat aquests treballs són la construcció social del sexe, de l'heterosexualitat i l'homosexualitat, de la síndrome premenstrual, de l'adolescència o de la depressió.

3.2. Pràctica, teoria i realitat dels problemes socials

El camp de coneixement dels problemes socials, com hem vist en els mòduls anteriors, vincula específicament tres conceptes propis de les ciències socials: pràctica, teoria i realitat. Segons les perspectives tradicionals d'investigació en problemes socials, la relació entre aquests conceptes s'estableix seqüencialment. Es parteix de certs constructes i teories per a conèixer la realitat. Les te-

ories que han aconseguit demostrar la seva veracitat o grau d'adequació amb la realitat externa, s'accepten i, posteriorment, s'utilitzen per a instrumentalitzar les accions o pràctiques necessàries per a incidir en la realitat.

Segons Ibáñez (1988) la relació entre aquests tres conceptes en el camp de coneixement dels problemes socials ha de ser problematitzada. Segons aquest autor, la relació entre aquests conceptes se sosté gràcies a l'assumpció de tres comprensions comunament acceptades i vinculades a l'epistemologia positivista: una concepció **representacionista del coneixement** (a la qual ja ens hem referit anteriorment), una concepció **aplicacionista del saber científic** (que es refereix a la idea que el coneixement produït té una aplicació en la realitat) i una concepció **externalista de la pràctica** (que considera que és necessari mantenir una distància entre el científic i la científica i la realitat sobre la qual opera per a assegurar l'exactitud del diagnòstic i l'eficàcia de la intervenció, és a dir assegurar un coneixement objectiu).

Per contra, l'autor proposa tres alternatives en la comprensió de la relació entre teoria, realitat i pràctica:

- **Considerar la funció generativa de les teories:** és a dir, la capacitat de les teories científiques d'exercir una modificació directa en les formes que comprenem el món i al seu torn la capacitat per a produir, intrínsecament, efectes d'ordre sociopolític. Les comprensions i explicacions que produeix el saber científic estan determinades per les convencions lingüístiques del context sociohistòric que es formulen. El saber científic és un "faedor lingüístic" que modifica la realitat social.
- **L'autonomia de la pràctica:** és a dir, la consideració que les pràctiques d'intervenció social no són una aplicació de la teoria. El saber pràctic es desenvolupa en fer-se i les regles que s'elaboren en les pràctiques no les preexisteixen.
- **El caràcter endogen de la pràctica:** la intervenció no es pot ni s'ha de situar en una posició d'exterioritat respecte a la realitat en què opera. No ho ha de fer, ja que això comportaria la formulació d'un "diagnòstic" i una "teràpia" des dels interessos d'una entitat exterior a la població estudiada (com les institucions de l'estat). No ho pot fer, ja que les pràctiques d'intervenció afecten o toquen l'agent interventor, el modifiquen i alteren les seves comprensions.

Tant les produccions de saber pràctic com teòric construeixen la realitat i proporcionen una intel·ligibilitat o comprensió del món; és a dir, són generatives, orienten la societat en determinades direccions i permeten certes pràctiques i discursos socials i no uns altres.

En una línia similar, Howe (1994) suggereix que el socioconstruccióisme pot incidir en la pràctica d'intervenció en els problemes socials en quatre aspectes: pluralisme, participació, poder i actuació.

- 1) El **pluralisme** implica l'acceptació de la multiplicitat i varietat de les possibles formes de comprendre el món i reconeix que no és possible arribar a resolucions nítides o clares quan hi ha interessos en conflicte. Per tant, el pluralisme nega als col·lectius d'experts el monopoli de la veritat i el dret a determinar què és rellevant i què no.
- 2) La **participació** apel·la a la necessitat d'assumir que en l'àmbit dels problemes socials és imprescindible disposar de totes les persones que hi estan involucrades a l'hora de decidir quines accions es portaran a terme.
- 3) El **poder** és un aspecte crucial del socioconstruccióisme. Es considera rellevant atendre les formes que s'exerceix i per part de qui. En les pràctiques d'intervenció aquest aspecte remet no solament a l'autoritat formal sinó especialment a les formes que vinculen poder i saber.
- 4) L'**actuació o performance** és un aspecte que també està relacionat amb la noció de poder, però remet a les formes com s'exerceix o actua per mitjà dels significats provinents de les institucions, incloent tant el saber expert dels professionals en intervenció com el saber teòric dels acadèmics.

3.3. Socioconstruccióisme i transformació social

Tenint en compte els principis fonamentals del socioconstruccióisme que hem desenvolupat fins aquí, des d'aquesta perspectiva es considera que els treballs i investigacions comporten intrínsecament efectes de transformació social. De fet, aquesta suposició ha influït l'exposat fins aquí respecte al socioconstruccióisme. A continuació recapitularem els motius que duen el socioconstruccióisme a sostenir i mostrar la seva vinculació amb la transformació i el canvi social. Òbviament, el concepte de *canvi social* s'entén en termes radicalment diferents de com s'ha entès tradicionalment, tant des de postures funcionalistes com des de la perspectiva conflictivista.

El socioconstruccióisme com a dispositiu desconstruccióista, la seva condició desestabilitzadora, posa de manifest que les nostres concepcions del real, del bé, de problema social són sociohistòricament contingents. És a dir, les nostres pràctiques socials, allò considerat normal, natural, obvi i necessari és obert a modificacions.

Per a aconseguir la transformació social es requereixen vocabularis nous i significats que comportin pràctiques socials que en la seva realització obrin un curs alternatiu.

En aquest sentit, seguint a Gergen, el socioconstruccionisme i el canvi social es vinculen atès que

La possibilitat del canvi social es pot derivar de noves formes d'intel·ligibilitat. El desenvolupament de llenguatges nous de comprensió acreix la gamma d'accions possibles. (Gergen, 1994: 85)

Segons aquest autor les comprensions teòriques tenen poder generatiu, en el sentit que són una acció social en si mateixa i possibiliten certes relacions socials per sobre d'unes altres. Per aquesta raó experimentar, des de les ciències humanes, amb d'altres formes d'escriptura que desafien les maneres tradicionals transforma la nostra realitat i les nostres relacions socials. Les investigacions orientades a la transformació proporcionen i vivifiquen la possibilitat de noves maneres d'acció. En l'àmbit de la pràctica professional en intervenció social, la relació entre les formes que produeixen comprensions i l'impacte d'aquestes comprensions en les pràctiques socials, fa que el potencial transformador sigui encara més gran que el del coneixement acadèmic. Gergen considera que aquest és un àmbit privilegiat per a la transformació cultural i assenyala algunes experiències en el camp pedagògic, en la teràpia sexual i matrimonial, en procediments de mediació i reivindicació, anàlisi de la televisió i la premsa i en procediments legals (Gergen, 1994).

Finalment conclou que les ciències humanes, en adoptar la manera socioconstruccionista, poden contribuir valuosament a la transformació social. A pesar d'això reconeix les limitacions que alberga aquesta perspectiva, i assenyala que les obertures a la innovació i la transformació social d'aquesta perspectiva són les següents:

- **Desconstrucció:** la capacitat per a qüestionar les evidències o suposicions socialment compartides sobre la veritat, la racionalitat o el bé, alberga un potencial transformador important.
- **Democratització:** L'increment de la gamma de veus involucrades en diàlegs sobre allò que tradicionalment pertanyia a l'àmbit de les produccions de la ciència, comporta efectes de democratització del coneixement i de transformació social.
- **Reconstrucció:** La capacitat per a proposar formes alternatives de comprendre el món en què noves realitats i pràctiques són modelades per a la transformació social.

3.4. La construcció social de la delinqüència: efectes de la comprensió dominant i possibles alternatives

En aquest apartat presentarem una investigació sobre delinqüència duta a terme des de la perspectiva socioconstruccionista. Aquesta investigació ens permetrà incidir en com es desenvolupa la **desconstrucció** del concepte, mostrar com s'aplica en un cas concret l'afirmació de Derrida respecte al fet que en tot procés de fixació de sentit s'oculten o **neguen** d'altres significats possibles, i també mostrar el potencial transformador que comporta proposar **maneres alternatives de significar** la delinqüència. Així mateix servirà com a base per a repassar alguns aspectes del socioconstruccionisme ja treballats anteriorment.

La investigació "La criminalitat definida pel grup dominant" (García-Bores, Pujol, Cagigós, 1995) es desenvolupa en cinc apartats: introducció, la perspectiva clàssica i la crítica en la comprensió de la criminalitat, descripció de l'estudi empíric, resultats i conclusions i epíleg.

Introducció

Segons aquests autors i aquestes autores, les societats modernes utilitzen formes sofisticades de manteniment de l'ordre social mitjançant l'establiment de mecanismes de control social legitimats per coneixements científics que s'expressen en unes pràctiques socials determinades. El coneixement científic i les disciplines especialitzades en àmbits específics assenten les bases per a certes pràctiques socials.

La criminologia és una disciplina que està especialitzada en l'estudi del crim i la conducta criminal. Aquesta disciplina té com a objectiu produir coneixements que permetin dissenyar polítiques o accions encaminades a contenir o eliminar el crim.

Activitat

Tenint en compte les idees esbossades en la introducció de la investigació sobre criminalitat i revisant els fonaments tant teòrics com epistemològics de la perspectiva socioconstruccionista, identifiqueu tres elements o conceptes que defineixen com s'entén la delinqüència des d'aquesta perspectiva i justifiqueu-ho.

La perspectiva clàssica i la crítica en la comprensió de la criminalitat

Les teories clàssiques analitzen el fenomen de la criminalitat prenent com a focus l'individu i es resumeixen en les orientacions següents:

- Perspectives biològiques i biosocials: Consideren que la delinqüència és el producte de factors biològics que predisposen els individus a cometre actes criminals.

Bibliografia

García-Bores, P. et. al (1995). *Los "no-delincuentes". Estudio sobre los modos en que los ciudadanos entienden la criminalidad*. Barcelona: Fundació "La Caixa" / Ítaca.

- Teories psicològiques: Consideren la criminalitat com una expressió de perturbacions internes que necessiten corregir-se mitjançant intervencions en els processos psicològics de les persones. Es consideren aspectes com la intel·ligència, les interaccions inconscients no resoltes, els trets de personalitat, etc.
- Perspectives de la desorganització social i anòmia: Es consideren factors socials els causants de la conducta delictiva. Com a facilitadors de la conducta delictiva s'identifiquen la ruptura de controls institucionals i de la comunitat, el desenvolupament d'una cultura criminal, factors espacials i demogràfics o la anòmia.

García-Bores, Pujol i Cagigós sostenen que aquestes perspectives construeixen la noció de delinqüent com un ésser distint, un "altre" que es caracteritza per una deficiència en una combinació de les dimensions biològiques, psicològiques o socials. Aquesta focalització en l'individu és la forma en què tradicionalment es comprèn la criminalitat. Aquesta comprensió permet definir la presó com la forma visible i immediata de tractar el problema.

Per a la perspectiva crítica, assumida pels autors d'aquesta investigació, en canvi, el problema no és l'individu que comet els crims sinó l'acte criminal en si mateix. Per tant, es requereixen accions centrades en l'acte i no en l'individu.

Des d'aquesta perspectiva, a més, la pregunta no s'ha d'orientar als trets, les característiques o les marques que fan diferent el criminal, ja que la raó principal per la qual finalment s'aconsegueixen establir aquestes marques és precisament perquè s'intenta buscar-les activament. Els autors es pregunten críticament què succeiria si s'inverteix la pregunta i es busquen aquelles marques o trets que impedeixen al no criminal cometre un crim.

Els contextos sociohistòrics d'un ordre social concret produeixen certes comprensions i no unes altres i fan possibles unes preguntes determinades i no unes altres, com hem vist, i deriven a certes pràctiques socials. El llenguatge és el mitjà pel qual es constitueixen aquestes relacions i pràctiques socials i en permet el manteniment. Per a establir els límits d'aquest ordre social és necessari establir elements que el traspassin, el col·lectiu dels delinqüents constitueix un dels elements que per estar al marge d'aquests límits permet al mateix temps definir aquest ordre social.

Reflexió

Fixeu-vos que aquesta investigació qüestiona allò que ens és donat com a evident, en aquest cas el concepte de *criminal* i *delinqüent*. Per a això mostra el caràcter contingent i socialment construït d'aquest concepte i emfatitza els processos lingüístics mitjançant els quals es construeix la comprensió d'un ordre social determinat. Finalment mostra els efectes d'aquesta comprensió en proposar lectures alternatives invertint la pregunta de les orientacions tradicionals en el camp de la delinqüència i preguntant-se: què és normal en els no delinqüents?

Contingut complementari

El recurs, utilitzat pels autors, d'invertir la manera que ens formulem les preguntes permet posar de manifest la idea que en significar el món s'oculten o neguen d'altres significats possibles.

Descripció de l'estudi empíric

La investigació fa un estudi empíric per a conèixer les maneres com es fa el discurs de la criminalitat en les nostres formes quotidianes de produir-hi un sentit. Per a això explora quatre àrees: el subjecte innocent, l'arbitrarietat de l'ordre social, la doble moral i les concepcions actuals de criminalitat. A partir d'aquesta anàlisi es persegueixen tres objectius:

- 1) En lloc de reificar el delinqüent mostrant les seves marques o trets característics, la investigació busca conèixer com s'explica la categoria innocent. Se subratllen regles morals i ètiques que són respectades i desobeïdes, les justificacions que utilitza per a col·locar-se dintre de l'ordre social i excloure'n el delinqüent, les formes que es justifica la definició de l'inacceptable i la forma que la persona delinqüent es construeix.
- 2) Atès que cada societat delimita i especifica allò que s'ha de considerar un crim i allò que no, i per tant estableix les regles de submissió a un ordre social determinat, els investigadors es pregunten què possibilita que l'innocent no cometi actes criminals. S'exploren les formes per les quals el subjecte innocent justifica la seva relació de submissió a l'ordre social i com entén el delinqüent, l'acte criminal i el càstig.
- 3) Finalment s'explora la connexió entre les comprensions científiques de la criminalitat i aquelles que s'expressen en les entrevistes realitzades a persones no professionals en l'àmbit de la criminalitat.

Per a portar a terme els objectius empírics de l'estudi es fan entrevistes i s'analitza el material recollit mitjançant l'anàlisi del discurs.

Resultat i conclusions

La relació del subjecte innocent amb l'ordre social

Les persones entrevistades manifesten explícitament la dificultat per a explicar les accions que la gent dur a terme i les moralitats que tenen en la seva vida quotidiana. Mentre la criminalitat s'explica amb una gran varietat i quantitat d'arguments sòlidament defensats, l'ordre social s'explica amb dificultat i l'única forma de definir-lo és per mitjà de la figura totèmica del delinqüent que determina el que no s'ha de ser. Les persones expliquen la seva pertinença a l'ordre social afirmant que no són delinqüents; és a dir, negant allò que co-neixen bé.

El fragment anterior apel·la a dos dels principis que hem vist en el mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?" pel que fa a l'anàlisi del discurs: variabilitat i funció. La manera com es significa la criminalitat presenta una gran

variabilitat d'argumentacions i es formula des de posicionaments canvians. La variabilitat discursiva entorn de la criminalitat és un índex de la funció que ocupen aquests discursos en la producció mateixa de l'entitat que descriuen.

La idea de llibertat és la clau en la comprensió de què és un ordre social i la metàfora "del pacte social" explica per què vivim en comunitat. El "respecte" pels altres expressa la manera com es manifesta aquest pacte. La concepció del bé es deriva de la metàfora del pacte social, ja que allò que està bé és allò normal. La normalitat, no obstant això, no ofereix un model de com és l'ordre social i l'única manera de definir-lo és per mitjà de definir-lo en negatiu, per mitjà del que no és. Es busca mirar a l'altre per a repetir que és un perill social en lloc de respondre a la qüestió de: quin és el sentit de la societat en què vivim?

La criminalitat des del subjecte innocent

Les formes com es comprèn la criminalitat reproduïxen la idea que el problema es localitza en algun lloc de la persona, ja sigui per causes biològiques, psicològiques o socials. És per això que s'ha d'exiliar, excloure o eliminar el delinqüent; tractar-lo mitjançant mesures reeducadores; o modificant el seu entorn social, respectivament d'acord amb la causa a què s'apel·la.

Els autors consideren que totes produeixen la figura del delinqüent per igual i que els efectes importants de realitat que tenen les nostres construccions socials fan difícil pensar en una societat en què la figura del delinqüent no existeixi. Tots els esforços dirigits a la prevenció, reeducació o exclusió són vans, ja que som nosaltres els que la construïm com a real.

Les raons per a no ser delinqüent

Les persones entrevistades expliquen la seva condició d'innocent mentre que han pogut evitar "passar de la línia" que les separa de la delinqüència. Poden resumir-se en els punts següents:

- El progrés social redueix la necessitat de cometre crims. La racionalitat substitueix el paper que la força física havia tingut en altres societats.
- L'educació com a forma de transmissió dels valors i normes socials permet justificar la no-delinqüència. El sentiment de culpa també justifica el comportament no delinqüent.
- El càstig no és la raó per la qual no es cometem crims. Els no-delinqüents que són del "costat correcte de la llei" consideren el càstig una cosa que els és aliena.

- La manca de necessitat és una altra manera d'explicar el fet de no cometre actes delictius. La delinqüència es restringeix a uns contextos determinats amb dèficits socials i econòmics.
- El pacte social i el respecte mutu. El respecte no diu a la gent què ha de fer sinó allò que no ha de fer si no vol tenir problemes.

De les concepcions socials a les polítiques penals i criminals

Els autors i les autores de la investigació conclouen que les contradiccions i la doble moral expressades en els materials empírics recollits es poden rastrejar també en els discursos oficials sobre la criminalitat. Les polítiques criminals i penals consideren la criminalitat com uns actes terribles que s'han d'eliminar, mentre d'altres situacions com les grans desigualtats socials queden justificades i són considerades inevitables.

Per contra, aquesta investigació proposa redefinir la criminalitat. Aquesta redefinició emergeix des de dues perspectives:

- 1) La criminalitat és un símptoma sociocultural d'un ordre social que accepta la desigualtat social. El focus s'ha de desplaçar des de la persona a les condicions socioestructurals que produeixen la delinqüència. Es proposa abandonar les polítiques penals que s'orienten a etiquetar persones com a criminals i incidir en aspectes com la pobresa, la salut i la necessitat i acudir a les polítiques penals només quan les polítiques orientades a aquests aspectes fallin.
- 2) Una altra perspectiva seria la de considerar la criminalitat com una condició necessària del procés que permet significar l'ordre social. La millora de les condicions socioestructurals no soluciona el problema de la criminalitat, ja que aquesta constitueix la manera com els no criminals delimiten les vores del que la societat és i la figura del delinqüent permet als no criminals entendre's a si mateixos com a normals. Els "bons ciutadans" es defineixen a si mateixos gràcies a la presència identificable dels "delinqüents dolents" i eliminar aquesta categoria esborraria els límits entre el no criminal i el criminal.

L'estudi finalitza amb un epíleg que duu per títol *inocentologia*, aquesta seria la denominació que es donaria a un saber orientat a conèixer les causes, motius, disposicions biològiques, psicològiques o socials dels innocents en una societat imaginària, en què totes les persones fossin culpables fins que no es provés la seva innocència. La innocència, i no la culpa, s'hauria de provar, i per a això seria indispensable desenvolupar mecanismes d'escrutini de la innocència, "manuals sobre innocència", establir "tipologies d'innocent", etc.

Aquesta metàfora inverteix la relació entre la criminalitat i la innocència per a evidenciar els efectes que produeixen les nostres comprensions i pràctiques socials. Com hem vist en l'anàlisi del material empíric, mentre la criminalitat ha estat sotmesa a escrutinis de divers ordre i hi ha moltes explicacions sobre la seva desviació i/o anormalitat, el seu oposat, l'ordre social o la normalitat no es pot explicar fàcilment. El discurs del que cau fora de l'ordre social apareix molt més estructurat que el de l'ordre social mateix.

Activitat

Tenint en compte els aspectes revisats en la investigació sobre la construcció social de la delinqüència, quins significats creieu que han diferit, negat o ocultat les comprensions i discursos sobre els motius, característiques o trets que expliquen la conducta homosexual?

Resum

La desconstrucció s'orienta a la "lluita pels significats", mostrant el caràcter contingent i construït d'aquells significats socialment acceptats i qüestionant el procés pel qual d'altres significats possibles han estat negats o omesos i són absents de les nostres comprensions del món.

La transformació social requereix formes d'intel·ligibilitat alternatives a les dominants que obrin la possibilitat a noves pràctiques socials.

La pregunta "què és normal en els no delinqüents?" posa de manifest com ha estat construïda la categoria social "innocent", ocultant-la de processos d'escrutini públic (no requereix la producció de sabers especialitzats) i crea la distància suficient per a poder reflexionar sobre les formes dominants de construcció de la criminalitat.

4. Posicions de subjecte i articulacions: una proposta per a la reflexió i l'acció

En aquest mòdul hem revisat les diferents maneres en què les perspectives estudiades afronten la pregunta de: què fem davant d'un problema social? En aquest nucli de coneixement veurem els conceptes que s'utilitzen en la perspectiva situada per a fer front a aquesta pregunta.

Vegeu també

En els nuclis de coneixement que hem treballat, la perspectiva situada de la intervenció social, hem vist, d'una banda en "Perspectiva situada: anàlisi crítica de la intervenció social", el que són les línies principals de reflexió crítica que es proposen per a mirar les formes majoritàries d'intervenció social i, de l'altra en "Coneixements situats: Les condicions dignes de transformació", les maneres en les quals es conceptualitzen les formes de conèixer i, per tant, les posicions des de les quals es poden desenvolupar accions de transformació social.

Treballarem, primerament, les maneres en què des de la perspectiva situada es treballa la temàtica dels agents de transformació social –tema central per a pensar com incidir sobre condicions definides com a dignes de transformació–, per a després tractar, per mitjà d'un exemple, el concepte d'articulació com una manera alternativa de comprensió dels llocs des dels quals es poden definir i portar a terme accions localment situades. Finalment, esbossarem algunes de les implicacions que es poden desprendre de l'ús d'aquest concepte en l'àmbit de la intervenció social.

4.1. Agents de transformació social: de la idea de subjecte privilegiat d'acció a la noció de posicions de subjecte

En el mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials" vam veure en quin sentit les perspectives majoritàries d'intervenció social defineixen agents de transformació social. Genèricament, en la perspectiva funcionalista es proposa a l'equip interventor com ens privilegiat per a definir quins són els problemes socials existents i les maneres en les quals s'hi pot incidir per a aconseguir més nivells de qualitat de vida de les persones. Per la seva banda, en les perspectives participatives les persones de la comunitat prenen el protagonisme, en un diàleg amb interventors i interventores que acompanyen el seu procés, en la definició dels problemes més urgents que s'han d'atacar i les maneres de fer-ho.

També hem vist les característiques que aquestes perspectives tenen en comú en pensar en la intervenció social. En primer lloc defineixen almenys **dos agents** involucrats en els processos d'intervenció social: interventors i interventores, i intervinguts i intervingudes. En segon lloc, assumeixen que els **efectes** de les accions de transformació que s'emprenen en processos d'intervenció social afecten només les persones definides com a intervingudes. En tercer lloc, que ambdós col·lectius definits en l'entramat d'intervenció

Vegeu també

En concret podeu veure el nucli de coneixement "Perspectiva situada: anàlisi crítica de la intervenció social" del mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials".

social són vistos com a **homogenis** entre si i diferents de l'altre agent; és a dir, les persones intervingudes –o membres de la comunitat– són vistes com a homogènies entre si i amb interessos, necessitats i formes d'actuar diferents dels que hi intervenen; i, en quart lloc, que els agents socials que actuen es considera que posseeixen la **capacitat d'acció** i de transformació sobre els problemes socials.

Ara bé, a partir d'aportacions de corrents "postmarxistes" i algunes postures "feministes", la perspectiva situada construeix formes alternatives de definir els agents del canvi social a partir de la noció de posicions **de subjecte**. Amb la noció de posicions de subjecte es fa una crítica a la idea d'un subjecte unitari –i privilegiat– per a emprendre accions de transformació social. Vegem-ho més detingudament per mitjà d'un exemple pres de les perspectives marxistes: la classe obrera.

La classe obrera com a motor del canvi social

El marxisme planteja a grans trets que el proletariat –és a dir, aquell col·lectiu de persones que estan destinades a vendre la seva força de treball dintre del sistema capitalista– ha de liderar els canvis necessaris per a millorar les seves condicions de vida. Les mateixes reivindicacions que des d'allí es busquen serien el començament d'aquesta escalada de canvis cap a la transformació de les relacions d'explotació pròpies del sistema capitalista. La classe treballadora, organitzada en grups i xarxes d'acció política, és el subjecte polític que ha d'avançar aquests canvis polítics.

A l'interior de la postura que genèricament s'anomena *marxista*, hi ha divergències quant a com el procés de transformació social es pot emprendre a partir del proletariat. Alguns autors i algunes autores afirmen que és necessari que aquest grup, més que reivindicar qüestions concretes referides a problemes que els afectin en els seus llocs de treball o com a col·lectiu en general –cosa que portaria com a conseqüència petites reformes a l'interior del mateix sistema capitalista, reproduint de totes maneres les relacions de dominació existents– compregui el seu paper històric de subjecte de la transformació social per a generar canvis a gran escala i transformar el sistema en la seva totalitat. En aquest últim cas, hi ha la discussió de si la classe obrera es farà conscient d'aquest paper en el seu treball organitzatiu comú o si és necessari que aquest grup social estigui acompanyat per intel·lectuals compromesos i compromeses amb el canvi social per a comprendre el paper històric que se li assigna.

La postura postmarxista de Laclau i Mouffe (1985) fa una crítica a la idea proposada pel marxisme segons la qual l'agent social per a la transformació està definit *a priori*, com és el cas de la classe obrera.

La postura marxista és vista per Laclau i Mouffe com a essencialista en el sentit que assumeix una relació "necessària" entre la transformació social i un agent social que és definit en termes de la seva posició en l'entramat econòmic i social.

Vegeu també

Podeu veure el nucli de coneixement "La perspectiva conflictivista: l'estructura social genera els problemes socials" del mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials".

És a dir, la teoria marxista defineix una estructura social en què hi ha els que posseeixen els mitjans de producció i els que venen la seva força de treball. Pel mer fet de pertànyer a aquesta última categoria social, els treballadors i les treballadores –vistos com **un agent social**– són els que han d'emprendre la **transformació social**. Això estableix el que Laclau i Mouffe (1985) anomenen una *relació necessària* : perquè s'assumeix un vincle **essencial** que s'ha d'establir entre la posició en l'estructura social, la creació d'un subjecte unitari amb interessos en comú i les accions de transformació social.

El nucli de tota transformació en l'entramat teòric marxista continuaria sent un únic agent social necessàriament determinat per la seva posició dintre de les relacions de producció.

Laclau i Mouffe (1985) proposen, en canvi, posar en qüestió la noció de *classe social* com una unitat dels diferents agents per a la transformació; ja que, des del seu punt de vista, és impossible pensar cap relació necessària entre un subjecte unificat de l'acció i el canvi social.

En primer lloc, perquè aquests autors entenen que és impossible pensar en un subjecte homogeni constituït completament fora de les formes de significació que se'n fan en el si social; en segon lloc, perquè ja que l'àmbit polític està caracteritzat pel camp on s'estableixen, qüestionen i redefeixen els significats i les relacions entre aquests, no és possible pensar en una única posició des de la qual es puguin emprendre accions cap a la transformació social.

El concepte de posicions de subjecte

En lloc de la noció de *classe social*, Laclau i Mouffe proposen la idea de *posicions de subjecte*. Amb aquest concepte (també treballat per autores de l'àmbit del feminisme, com ara Haraway o Fuss) assumeixen que no hi ha subjectes –tal com la classe obrera– constituïts d'una vegada i per a sempre, sinó que hi ha constants processos de definició i redefinició de posicions que són precàries i contingents –com a oposat a necessàries– i que s'entenen com a llocs des dels quals es creen identifications i s'actua.

El fet que aquestes posicions siguin contingents i precàries significa que es construeixen en processos complexos en què significats i pràctiques contribueixen a crear-les. En aquest sentit, les posicions de subjecte s'entenen com un producte d'aquestes dinàmiques socials.

També des de postures feministes s'ha discutit sobre la necessitat de la formació del subjecte "dona" com a agent d'acció política enfront de les exclusions i dominació a la qual s'és objecte *per ser* dona.

Algunes postures feministes assumeixen una essencialitat en el concepte *dona*. Segons aquestes postures, les dones tenen característiques en comú a causa de la diferència sexual i també de les diverses formes d'explotació que pateixen en una societat patriarcal. Es postula la necessitat de la constitució del subjecte femení com un agent de transformació social.

Aquests fonaments han estat qüestionats per part d'altres postures –també dintre de l'àmbit del feminisme– en les quals sobretot s'han objectat les idees sobre la conformació dels agents de canvi social basats en la identitat, entesa aquesta com alguna cosa que uneix necessàriament, sota unes mateixes característiques, totes les persones que es categoritzen com a "dona".

Una de les crítiques més potents a les postures de construcció de l'agent de canvi social basat en la categoria "dona" ha estat la que denuncia la universalització i totalització que es fa d'aquesta categoria en contraposar-la a la d'"home" (que també és universalitzada). La conseqüència d'aquesta categorització és que s'homogeneïtzen les diferents formes del subjecte "dona", obviant les particularitats de cadascuna d'aquestes posicions; com per exemple, "dona negra" o "dona del Tercer Món", etc. (Butler, 1992; Ahmed, 1996).

En una anàlisi sobre les implicacions que té el fet d'entendre el subjecte com a "posicions de subjecte", Fuss (1989) diu que en lloc de "qui sóc" o "qui parla" (preguntes pròpies de les concepcions del subjecte com a unitat), la pregunta que correspon a la conceptualització de posicions–subjecte seria "des d'on parlo". Aquest lloc, no obstant això, no es pot fixar totalment; sempre és obert a noves definicions. El que és important de l'èmfasi en el lloc és que actua en contra de solidificar conceptes com ara *subjecte* o *jo*.

Les definicions i redefinicions de posicions de subjecte es donen, com hem dit abans, a partir de processos concrets d'aliances entre diferents posicions. La tensió semblança–diferència entre posicions permet connexions parcials, que s'entenen precàriament fixades en contextos determinats i no remetent a relacions d'equivalències que assumeixen identitats fixes o essencials com poden ser les nocions de "classe social" o la de "dona".

La possibilitat d'aquestes connexions es conceptualitza justament a partir d'entendre que cap de les posicions està totalment tancada o definida a partir de la seva relació necessària amb l'estructura social o amb característiques particulars que la defineixen com a tal (identitat). Cadascuna d'aquestes també és transformada per raons de la seva connexió amb altres posicions en processos concrets d'articulació.

Les posicions de subjecte són llocs des dels quals són possibles connexions parcials i contingents en què es defineixen tant les línies d'acció com les posicions mateixes.

Les posicions de subjecte es constitueixen, per tant, per mitjà de dos moviments: un de descentrament del subjecte que prevé de la fixació d'un conjunt de posicions al voltant un punt preconstituït (en el cas de la postura esmentada anteriorment seria la classe social); i, l'altre, el moviment oposat, la institució de punts nodals que permeten articulacions entorn de fixacions precàries i dinàmiques de significats i, al mateix temps, de les posicions mateixes des de les quals es pot accedir a una pluralitat de pràctiques polítiques (Mouffe, 1992).

Els punts nodals en què es fixen significats remetent a la idea que en una xarxa de significats i posicions de subjecte, és possible pensar en connexions entre aquestes posicions que poden solidificar-se en un moment donat per a emprendre accions de transformació social.

És important destacar que quan aquestes autores es refereixen a les connexions parcials que permeten la fixació de punts nodals des dels quals actuar, defineixen aquestes connexions en entramats de forces de poder, discursos, pràctiques institucionalitzades, relacions socials i polítiques que conformen els límits de les possibilitats d'articulació i de les accions polítiques dels agents socials.

Exemple

Un exemple de la fixació d'un punt nodal a partir del qual es pot actuar pot ser el de les mobilitzacions que es fan en relació amb objectius concrets –per exemple la lluita pacifista–, en les quals diferents grups, persones, partits, institucions, etc., es reuneixen per a planificar accions públiques de protesta. Aquestes mobilitzacions no assumeixen una identitat que uneix totes les instàncies que participen sota una categoria comuna; sinó que s'articulen a partir de connexions entre posicions de subjecte diferents. Aquestes connexions es caracteritzen per ser contingents als objectius específics de les lluites i moltes vegades desapareixen una vegada que s'afebleixen –o es fan innecessàries– les mobilitzacions.

A partir del concepte de posicions de subjecte i de l'establiment de punts nodals des dels quals es fixen significats, es conformen "agents socials" que actuen políticament en unes situacions concretes determinades. En l'exemple anterior, podríem dir que el moviment pacifista es constitueix, en un moment i context determinat, en un agent social que defineix significats i accions entorn d'una proposta antibel·licista. Aquest agent farà d'interlocutor d'altres agents socials com ara el govern nacional, organismes internacionals o mitjans de comunicació en entramats de relacions de poder, aliances, desacords, etc.

Activitat

Penseu en un exemple d'acció social en què es pugui il·lustrar la conformació d'un agent social –contingent i precari– que es mobilitzi cap a la transformació de situacions que, segons el lloc que ocupi, es considerin injustes o dignes de transformació. Argumenteu en quin sentit, en aquest exemple, hi ha coalicions de diferents posicions de subjecte i quin tipus d'accions i significats promouen a partir de l'objectiu que els articula.

4.2. Posicions de subjecte i transformació social

Ara bé, en aquest apartat veurem com en la perspectiva situada de la intervenció té rellevància la noció de *posició de subjecte* com a concepte que, d'una banda, critica la idea de subjecte unitari i coherent i, d'altra, treballa amb les posicions que es construeixen per mitjà de les coalicions i connexions parcials emmarcades en contextos socials específics.

A continuació, reprendrem les característiques comunes que sostenen les perspectives d'intervenció estudiades en els nuclis de coneixement anteriors i les compararem amb les possibilitats que ofereixen les perspectives esbossades dalt per a pensar la intervenció social.

Vegeu també

Les perspectives d'intervenció s'identifiquen en el nucli de coneixement "Perspectiva situada: anàlisi crítica de la intervenció social" del mòdul "Conceptes i teories sobre problemes socials".

En primer lloc, les perspectives d'intervenció –com ara s'entenen des de les perspectives funcionalistes i participatives– defineixen almenys **dos agents socials**: "interventores i interventors" i "intervingudes i intervinguts", aquests últims estan afectats i afectades pels problemes socials. En una "perspectiva situada", informada pels desenvolupaments treballats, les articulacions de posicions de subjecte es refereixen a múltiples posicions de subjecte (no solament dos) que s'involucren en un moment determinat en coalicions contextualment específiques. Així, aquesta postura permet explicar connexions diverses entre individus, organitzacions, grups, institucions, etc., que en un context determinat s'articulen per a actuar sobre algun fenomen definit, en la mateixa articulació, com a digne de transformació.

A partir d'aquí és possible pensar en pluralitat de posicions i connexions en lloc de dues úniques posicions fixes i immutables. Això duu a pensar que des de processos concrets d'intervenció social és important contactar amb d'altres posicions de subjecte que es preocupin, de diferents maneres, pels temes relacionats amb els treballats en les coalicions que es puguin emprendre des d'aquests processos.

Permet connexions diferents de les que fins ara s'han estudiat en la intervenció, ja que proposa un continu moviment d'articulacions des de posicions de subjecte que s'assemblen i diferencien alhora.

Aquesta perspectiva constitueix una oportunitat perquè treballs d'intervenció facin esment a les característiques dels diferents agents involucrats en processos específics; es proposa, a més, la possibilitat d'articulació amb moviments que tinguin un interès semblant.

Activitat

Elegiu algun dels exemples d'intervenció citats en els nuclis de coneixement de les perspectives funcionalistes o participatives i comenteu quines altres posicions de subjecte es podrien contactar per a crear xarxes d'acció enfront de fenòmens que es puguin definir, en el context de la intervenció elegida, com a dignes de transformació. Argumenteu en quin sentit la seqüència d'accions que aquest pla d'intervenció proposa es modificaria a partir de les connexions parcials que es puguin establir.

El segon punt es deriva del primer. Si els problemes socials afecten només el grup de persones o col·lectius definits com a "intervinguts", aleshores, les transformacions i efectes que s'aconsegueixin en relació amb aquests problemes afectaran, principalment, la vida d'aquelles persones. A partir de les perspectives treballades sobre subjectes i articulacions aquesta postura és insostenible.

Si entenem que les posicions de subjecte que s'articulen són modificades en les mateixes connexions que defineixen aquestes posicions, llavors cadascuna de les posicions que s'involucra en l'acció és construïda parcialment en les xarxes de poder, autoritat i política en què es donen les articulacions. Pensar que

alguna posició (la dels que hi intervenen) no és modificada per la intervenció és impossible, perquè la seva mateixa constitució es dona en les connexions parcials que s'estableixen.

Si la definició d'allò problemàtic o digne de transformació es fa en el si de connexions parcials, allò que es pretén transformar no afectaria només les persones amb què s'intervé, sinó que, en diferents mesures i de formes diferenciades, involucraria totes les posicions de subjecte implicades en les coalicions que hi ha en els contextos específics.

Les coalicions i connexions que hi ha en processos particulars d'intervenció remetent a un assumpte profundament polític; ja que la pregunta sobre quines són les maneres com les diferents posicions de subjecte es constitueixen en aquestes articulacions i quines són les inclusions/exclusions i els límits/possibilitats en situacions concretes són assumptes que es negocien en les mateixes connexions que hi ha.

En aquest sentit, la posició d'autoritat de qui hi intervé –autoritat que moltes vegades també és atribuïda per part de les persones que són definides com a intervingudes– ha de ser curosament reflexionada per a no reproduir formes de dominació pròpies de les relacions de saber–poder associades al coneixement científic o expert.

Com hem dit abans, les connexions parcials es donen en entramats de poder, aliances, desacords, etc., pel que una perspectiva situada remet a la necessitat de revisió crítica permanent relativa a la nostra involucració, des de la posició d'equips interventors, en els processos de transformació que hi hagi.

En tercer lloc, hem dit que els grups que participen en els processos d'intervenció són definits com a **homogenis** entre si i diferents respecte a l'altre grup involucrat. La implicació de les teories sobre "agents de canvi social" basades en l'articulació de diferents posicions de subjecte, ajudaria a qüestionar la divisió entre interventors i interventores– intervinguts i intervingudes, com dos grups homogenis amb una identitat comuna.

Les crítiques ressenyades en relació amb les identitats fixes immutables i lligades a relacions necessàries de correspondència (com ho és, per exemple, la categoria "dona" en relació amb la diferència sexual) han mostrat que aquestes fixacions universalitzen certes categories de subjecte definint a les persones en comparació al que és ésser d'aquesta categoria (ser dona, ser negre/a, homosexual, per exemple).

Proposar la idea de connexions parcials de posicions de subjecte implica prendre en compte la variabilitat a l'interior dels grups definits per la intervenció social, la qual cosa permet, al seu torn, pensar en les connexions parcials que hi puguin haver entre aquestes posicions.

Entendre la pluralitat i multiplicitat de les posicions involucrades –en lloc de veure dos agents homogenis– obre un ventall de relacions possibles entre persones, grups, organitzacions, etc. que accedeixen –o puguin accedir– a les coalicions en espais concrets.

En processos d'intervenció social seria rellevant reflexionar sobre les limitacions, possibilitats i interessos de les diferents posicions de subjecte que hi estan involucrades i, també, en les possibilitats de connexions –aquestes enteses com a contingents i precàries– que proveeixen diferents formes de relació entre aquestes posicions.

Finalment, els "agents del canvi social" es consideren, en les perspectives d'intervenció estudiades, capaços de prendre **accions** per a solucionar problemes socials.

En aquest sentit, una "perspectiva situada" coincidiria amb d'altres perspectives sobre la intervenció social. Les nocions treballades en aquest apartat al·ludeixen a la importància de l'acció de transformació i responen a la pregunta de com podem accedir a accions de transformació social sense la necessitat d'un subjecte social identitari ni d'una idea d'agència que impliqui un subjecte constituït *a priori* que exerceixi l'acció.

Segons aquestes postures, és necessari estudiar els processos de conformació d'identitats i les possibilitats i constriccions per a l'acció de diferents formes de coalició. La necessitat d'acció (més aviat la impossibilitat de no acció) al·ludeix a la importància que actors socials s'organitzin entorn de preocupacions compartides per a portar a terme accions en comú. Aquesta posició permet crear espais d'acció política i social que responguin a les necessitats de les posicions de subjecte involucrades en la intervenció.

Una perspectiva situada, fins i tot qüestionant les categories de subjecte, identitat i agència, ha d'explicar les possibilitats d'acció política per a la transformació en processos d'intervenció/articulació.

En resum, podríem dir que les conseqüències principals d'aquesta manera d'entendre la intervenció social són les següents:

- Allò que és digne de transformació no solament afecta un grup definit com a freturós o deficitari, sinó que és d'interès i transforma totes les posicions de subjecte involucrades en uns moments determinats.
- Una proposta com aquesta permet reflexionar sobre les diferents constitucions dels grups que s'involucren en accions de transformació social, criticant la visió que els membres de la comunitat o col·lectius específics són homogenis entre si.
- Es proposa que hi ha multiplicitat de veus i possibilitats de relació que tenen a veure amb inclusions/exclusions, negociacions, aliances i també

allunyaments depenent dels diferents continguts que es tractin en processos d'intervenció/articulació.

- Els que es conformen com a agents d'acció social en les diferents articulacions prenen accions i fixen significats temporalment en les connexions a què accedeixen.

4.3. El concepte d'articulació: un exemple

Com un resum de la perspectiva situada treballada fins ara, acudirem al concepte d'articulació que refereix al tipus de connexió, contingent i no predetermined, que s'estableix entre diverses posicions. En les articulacions, com hem dit, es fixen els significats que defineixen, d'una banda, les posicions de subjecte dels que participen i, d'una altra, els significats que defineixen allò digne de transformació en processos concrets d'acció social.

Articulació és una associació significativa entre diverses coses. Significativa tant en el sentit que és important per als que s'hi involucren com pel fet de dotar de significats als elements de la relació.

L'espai articuladori és, per tant, un espai **polític** en el sentit que és en l'articulació on es forgen els límits de subjectes, opinions, valors i guies d'acció; es defineixen inclusions i exclusions i s'estableixen connexions (voluntàries i involuntàries) imbuïdes en xarxes de poder, autoritat, definicions prèvies i altres connexions.

Dintre d'aquest marc de pensament, el caràcter obert i incomplet de tota identitat social en permet l'articulació a diferents connexions que construeixen agents socials temporals i contextualment situats i, alhora, estableix la possibilitat de construcció (i desconstrucció) de les fronteres que les delimiten i les produeixen. És a dir, es fixen uns significats determinats i se'n qüestionen uns altres.

Des del punt de vista del concepte d' *articulació* , les intervencions que portem a terme ens produeixen com a subjectes de l'acció, com a precàries posicions de subjecte a cada moment. Hi ha connexions amb d'altres ens en què es defineixen els termes de la relació gràcies a un context que limita les possibilitats d'acció, relació i definicions.

Els límits es conformen de manera provisional i mai definitiva mitjançant pràctiques articulatòries, diu Haraway (1992). Les pràctiques de connexió es poden estudiar a partir de la noció de xarxes que, vistes des de l'horitzó d'un subjecte, tenen fi, però que vistes des de dalt –des d'una posició abstracta– són infinites (Spink, 1999).

Com hem dit, aquestes xarxes, des d'una perspectiva situada, estan conformades per diferents posicions de subjecte, materialment i semiòticament situades i imbuïdes en relacions de poder, d'autoritat, d'afinitat, d'interessos, etc. Per tant, les posicions no són homogènies, igualment influenciades per i influents en els esdevenirs de la vida social, sinó que en aquestes connexions es manejen aliances, negociacions, contradiccions i conflictes.

L'aportació principal d'una perspectiva situada de la intervenció social seria l'obertura de possibilitats per a crear horitzons de transformació a partir de les diferents connexions parcials, no innocents i carregades de poder en què s'articulin posicions de subjecte canviants, dinàmiques, producte de diverses connexions.

Aquesta crítica col·loca la posició de qui intervé en un lloc en què s'articula des d'una posició diferenciada (que permet la connexió), però no privilegiada. També permet crear tecnologies de pensament crític en el si d'aquestes articulacions.

D'altra banda, estratègicament aquestes articulacions poden produir figuracions en les quals la mobilitat de significats, materialitats, decisions i negociacions sigui possible, ja que donaria eines per a qüestionar relacions necessàries (com ara la d'interventor/intervingut) i crear negociacions contingents.

No obstant això, el perill és caure en el romanticisme que produeix la possibilitat d'obertura d'aquesta proposta. Encara que obre un ventall de possibilitats perquè connexions noves s'articulin a partir dels qüestionaments a formes tradicionals de relació, l'articulació pot fallar (Haraway, 1992).

Això és important perquè una proposta de perspectiva situada no proposa la solució als problemes de la intervenció, sinó que proveeix d'una mirada crítica sobre aquest tipus d'acció i, a més, proveeix d'eines d'anàlisi per a situacions concretes d'intervenció social i de possibilitats de relacions no preses en compte en les perspectives majoritàries d'intervenció social.

Dones brasileres entre la violència i l'acció col·lectiva

Per mitjà d'un exemple concret d'intervenció en el qual es va reflexionar sobre les maneres d'intervenir/actuar, veurem com es van qüestionar alguns dels principis propis de les perspectives majoritàries d'intervenció social.

Exemple

Aquest exemple sorgeix d'un treball anomenat "Mujeres brasileñas entre la violencia y la acción colectiva: Una experiencia psicosocial comunitaria a la luz de la perspectiva situada" (León Cedeño, 2002). Aquest és un relat escrit per una professora d'una universitat brasilera sobre un treball comunitari fet en un sector perifèric d'una ciutat al sud del Brasil. El lloc posseeix set barris pobres, dels quals quatre responen a un grau extrem de pobresa. Els habitants d'aquests barris, particularment dos d'ells, apareixen quotidianament en els mitjans de comunicació a causa de notícies d'assassinat, tràfic de drogues i violència entre bandes rivals. També s'ha registrat en aquests llocs d'altres tipus de violència: un dels barris és el segon de la ciutat en denúncies de violència contra infants i contra dones.

A l'abril de l'any 2001, un grup d'alumnes i docents d'una universitat brasilera van començar un projecte d'investigació sobre formes organitzatives comunitàries. Van recórrer totes les organitzacions comunitàries del sector i van veure les relacions que hi havia entre elles. Es van registrar set associacions de veïns, dues escoles comunitàries, una de preescolar comunitària, un hort comunitari, dues associacions culturals, una associació de dones, una associació ecologista, un consell de salut, tres nuclis de la Pastoral dels Nens i tres centres d'alfabetització d'adults. Es van fer visites i entrevistes a aquestes organitzacions i es va participar en diversos esdeveniments col·lectius. Tres d'aquestes organitzacions es van interessar a continuar el treball amb l'equip de la universitat. Entre aquestes tres es destaca, en el relat, el treball emprès a partir de la relació amb la preescolar comunitària.

La coordinadora de la preescolar va sol·licitar un treball amb les mares dels seus alumnes, al·legant que tots patien maltractaments a les seves cases. Encara que entenia que les famílies passaven per situacions econòmiques i afectives extremadament difícils, i que no s'aconseguiria res renyant les mares, al mateix temps sentia la necessitat que hi hagués un treball amb elles a causa de les dificultats per a tenir un treball escolar reeixit amb infants violentats quotidianament.

L'autora del relat va decidir, aleshores, emprendre aquesta feina. S'hi van incorporar algunes mares de la preescolar, que després de ser consultades van accedir a un treball conjunt. Quan van descobrir que podien ser escoltades en el grup, els relats van començar a emergir, conta la narradora. A poc a poc van començar a sorgir necessitats col·lectives. Amb el pas del temps van començar a unir-s'hi d'altres dones i en el treball col·lectiu es van desenvolupar bàsicament quatre tipus d'accions que es van mostrar eficaces per a crear alternatives a la violència: treball personal de suport als problemes de les altres dones, obtenció d'ingressos, esplai i activitats comunitàries. Aquestes es van construir en xarxes provisionals depenent del que tingués sentit en diferents moments per a les involucrades.

En relació amb el treball **personal**, el que es va fer va ser bàsicament conversar sobre els problemes viscuts i sobre maneres de relació que mitiguessin les formes de violència exercides en les diferents famílies. Pel que fa a l'obtenció de **recursos**, es van elaborar productes per a vendre per mitjà bàsicament de l'activitat de costura i es va començar a constituir una xarxa informal de venda. Les activitats d'esplai van sorgir a partir de celebracions i activitats lúdiques que es feien organitzades pel mateix grup i, finalment, quant a les accions **comunitàries**, es van preparar formes d'ajuda comunitària i es va incidir en organitzacions de la comunitat, especialment en la preescolar.

Durant el temps que hi va haver aquestes accions, van créixer els episodis de violència del carrer al barri. Aquest fenomen va canviar totalment les relacions en aquest espai, i hi va haver situacions conflictives, com ara l'amenaça de mort a la coordinadora de la preescolar, que va haver de fugir del barri i l'ocupació per part de les màfies associades al narcotràfic de molts dels espais conquerits pels diferents grups comunitaris que treballaven allí. La conseqüència va ser que més de 300 famílies van sortir del barri. El treball comunitari relatat també va estar molt influenciat per aquest context. Per a començar, el grup de la universitat –incloent-hi la persona que narra el relat– no va poder entrar al barri durant 5 setmanes.

A pesar de tot això, una de les persones que havia participat en el grup anteriorment va prendre el protagonisme, i va decidir continuar endavant l'acció. Qui narra el text conta que ella i aquesta persona van emprendre un treball de redefinició d'objectius i accions per fer a partir de la nova configuració de les relacions al barri. Es van aconseguir quatre màquines de cosir i així es va fer un treball al voltant d'aquesta activitat en què s'incorporaven i plegaven dones diferents. Qui narra l'experiència ens conta que a partir d'aquest moment el seu paper va començar a tenir cada vegada menys importància, fins el moment de la seva partida a la primeria de l'any 2003.

Al final del relat es mostra com aquesta acció conjunta va influir, encara que de maneres molt diferents, a cadascuna de les persones que s'hi van involucrar, canviant les seves

vides i posant en qüestió les seves formes de relació; en el cas de qui va venir de "fora" del barri, la distinció mateixa entre fora i dins del barri, i conclou que: "no és rellevant d'on sóc, com no és rellevant d'on ve cap de les altres, i sí que ho és el que fem per a construir l'acció conjunta."

A partir d'aquest exemple reflexionarem sobre què va implicar, per a qui narra el relat del treball al barri, utilitzar les eines de la perspectiva situada de la intervenció social per a reflexionar i actuar en aquest context en concret.

En primer lloc, el fet d'apropar-se a les xarxes de relacions ja existents en els barris on s'anava a treballar, va implicar connectar-se amb diferents posicions ja conformades en la convivència en la comunitat. Les connexions establertes van canviar la percepció de les realitats d'aquestes persones, al mateix temps que van permetre que les persones de la comunitat poguessin conèixer la posició que ocupava l'equip de la universitat.

No obstant això, com veiem en la totalitat del relat, la posició de subjecte que se sostenia al principi va variar molt per mitjà del procés d'articulació viscut, en el sentit que en les diferents etapes ella es veia a si mateixa de manera diferent en els processos d'articulació i, a més, era vista de manera distinta des de diferents posicions.

En relació amb la seva incorporació com a psicòloga en el procés, relata en el text que per a ella va ser problemàtica l'etiqueta de coneixement expert que se li havia col·locat perquè era psicòloga. Per a bregar amb aquest tipus d'assumpcions, va prendre una actitud propícia per a escoltar les persones amb què treballava, i es van establir connexions fortes entre les persones que eren allí. En les seves pròpies paraules es va conformar "un grup de dones que treballaven juntes" per a buscar formes de reflexió i d'acció sobre les situacions viscudes. Podem veure com en aquestes connexions la diferència i similitud entre les persones que van participar-hi va fer que per a cadascuna d'elles el procés emprès els afectés de manera distinta, traient experiències, coneixements i sensacions que van diferir entre si.

Pel que fa al treball en si mateix, veiem com en principi es va definir al voltant de la idea de combatre la violència intrafamiliar que havia estat detectada per part de la coordinadora de la preescolar, transformant-se considerablement per mitjà de tot el procés per a passar a treballar, conjuntament amb el treball personal de reflexió i acció sobre formes alternatives de relació, els interessos en relació amb formes de recerca de recursos econòmics per part de les dones de la comunitat que participaven, fer activitats d'esplai i prendre espais en la comunitat. Finalment, el procés es va reconduir cap a veure/construir d'altres articulacions i desenvolupar activitats per a constituir un grup de costura en què s'involucressin persones noves.

Així, veiem com es van fer definicions de formes de veure i accions que van variar d'acord amb i en relació amb el context on es donava aquest projecte, a partir de fixacions temporals que van variar en el temps.

Per a finalitzar farem un resum de les implicacions de la perspectiva situada en pensar la intervenció social i la nostra posició com a possibles agents d'intervenció:

- Mentre intervenim som intervinguts en articulacions que defineixen les nostres posicions de subjecte. Com un "testimoni modest" que insisteix en el seu caràcter situat, entenen-se sempre aquest lloc com una construcció i també una herència (Haraway, 1997). La tasca consisteix a articular-se, reconèixer la pròpia posició i les d'altres ens i els abastos d'aquestes. A més, reconèixer les possibilitats i límits que s'estableixen com a context d'articulació.
- És possible oferir "visions" encarnades i situades sobre el món i definir condicions "dignes de transformació" a partir de certes articulacions. Alhora, com que no hi ha cap "truc diví" o definició privilegiada a què acudir, es fa necessari fer-se càrrec de les interpretacions sobre el món social que es posen en joc en articulacions particulars.
- La possibilitat de criticar unes posicions determinades sorgeix de la tensió semblança–diferència entre les figuracions que puguin sorgir en les articulacions i no d'una "veritat" pel que fa a quins són els problemes socials reals o per mitjà de processos de conscienciació i desideologització.
- Quan ens articulem, des d'aquesta posició perillosa d'"interventors i interventores socials" des de la qual parlem, s'ha de considerar: a) les limitacions, possibilitats i interessos rellevants de les diferents posicions–subjecte; b) les formes de coneixement i punts de vista involucrats, les similituds, diferències; c) les possibilitats d'articulació amb altres posicions de subjecte; d) sota quines condicions ens involucrem i desinvolucrem en les articulacions; e) els rols que des de la nostra posició puguem accedir (proveïdors de servei, organitzadors, recol·lectors de dades, observadors participants, portaveu, etc.); f) estudiar què es guanya en els processos d'articulació. Com hem dit, la definició d'allò "digne de transformar" i els processos d'articulació intervenen en la vida de les diferents posicions de subjecte i no solament en les persones "intervingudes"; per tant, en quin sentit ens enfortim (*empowered*) en processos d'articulació i en quin sentit som intervinguts en aquests processos.
- És possible jugar amb els límits dels contextos d'intervenció que hem estudiat a partir del qüestionament d'aquell lloc on no podem no voler estar. Aquest lloc que, com diria Haraway (1992), és impossible no voler però alhora mai no el podem tenir ni representar.

Resum

La perspectiva situada proposa el concepte de posicions de subjecte per a qüestionar les identitats fixes i homogènies pròpies de les perspectives majoritàries d'intervenció social.

Articulació designa connexions en les quals es defineixen significats sobre allò que és digne de transformació.

La perspectiva situada comporta una mirada crítica des de la qual s'obren possibilitats d'acció alternatives a les intervencions tradicionals.

5. Acció col·lectiva per a la transformació

En aquest nucli de coneixement s'aborden diferents tipus d'acció col·lectiva. Aquestes es diferencien substancialment de la noció d'intervenció social que s'ha treballat en els mòduls precedents.

Com s'ha vist, la noció d'intervenció social remet generalment al coneixement expert produït des de les disciplines científiques per a definir problemes socials i les diverses formes d'afrontar-los. El fet que uns fenòmens determinats es considerin problemes socials, i no uns altres, mostra que en les mateixes pràctiques de definició, s'hi involucren agents, institucions, tecnologies, coneixements, projectes, etc. que creen relacions de força per a construir aquestes definicions en contextos socials determinats.

Així mateix, les accions de transformació que es fan des dels sistemes d'intervenció social defineixen les lògiques mateixes de solució per a pal·liar o actuar sobre els problemes socials. Aquestes estan majoritàriament dissenyades des d'institucions i equips d'intervenció –o, en el cas de les perspectives participatives, a partir del diàleg entre membres de la comunitat i equips d'intervenció– i afecten les persones que es defineixen com a "col·lectius problemàtics" o membres de la comunitat. D'aquesta manera, les institucions d'intervenció estan legitimades per a incidir en la vida d'aquestes persones i col·lectius a partir de la idea que les accions de solució plantejades pal·liaran les seves necessitats o milloraran la seva qualitat de vida.

A diferència de les propostes d'intervenció social, les accions col·lectives com les que es van a exemplificar en aquest nucli de coneixement per al cas dels moviments de resistència global i els moviments d'usuaris de drogues, es basen en el fet que la definició del que és digne de transformació i les maneres d'actuar per a canviar-ho es fan des dels mateixos grups d'interès.

Aquests grups es proclamen subjectes d'acció col·lectiva per a denunciar i actuar sobre algun fenomen, des de les seves pròpies lògiques i experiències directes. Així, la intervenció que es fa des de l'acció col·lectiva en els contextos en què aquesta es dona, afecta principalment les persones o grups que la duen a terme.

Els grups d'interès proposen accions de canvi des del que aquests defineixen com a digne de transformació i, amb això, busquen transformar significats i pràctiques que consideren injustes i que els afecten directament o indirectament.

Passem, doncs, a considerar les diferents accions col·lectives que des dels moviments de resistència global en primer terme, i des dels moviments d'usuaris i usuàries de drogues després, busquen la transformació de la realitat social.

5.1. Els moviments de resistència global

L'especificitat dels moviments de resistència global, és a dir, el fet que siguin moviments no unitaris o "un moviment de moviments", dificulta en certa mesura la possibilitat de generalitzar en parlar de quines són les seves estratègies i formes d'actuació davant dels "problemes socials", ja que hi ha tantes accions com diferents col·lectius amb les seves tradicions i posicions respectives.

Tanmateix, de la mateixa manera que s'han articulats per a convergir en una crítica comuna –la lluita anticapitalista global–, també en les seves múltiples accions es poden detectar lògiques d'actuació que els són comunes i que ara analitzarem.

Mentre algunes de les formes d'acció política tradicionals han emfatitzat la necessitat d'armar un subjecte per a l'acció política, la necessitat de construir, fixar o establir un lloc unívoc per a antagonitzar-se davant d'una alteritat, prevalent models organitzatius jeràrquics i discursos clars i ben estructurats, en les accions i mobilitzacions contra el capital global es pot apreciar una lògica d'acció diferent, alternativa.

Els moviments de resistència global generen pràctiques organitzatives horitzontals, practiquen la "democràcia directa", l'autogestió i la transparència; així, busquen articulacions amb grups afins i confluències cada vegada més àmplies, creixent en forma de xarxa en comptes de concentrar-se en un sol punt.

Aquestes operacions les facilita enormement la utilització que fan de les noves tecnologies de la comunicació, com Internet, que forja el moviment a imatge i semblança seva (Klein, 2002).

Vegeu també

Per a parlar sobre els moviments de resistència global s'ha utilitzat, com hem vist en el nucli de coneixement "Constitució d'actors i redefinició de significats" del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?", la metàfora d'Internet a partir de definir aquests moviments com un conjunt de moltes xarxes autònomes, descentralitzades, però interconnectades.

Així doncs, les seves protestes i accions s'organitzen seguint els principis de coordinació descentralitzada. En lloc de localitzar les protestes en un lloc fix, s'obren fronts diferents. I en comptes de crear grans burocràcies, aixequen estructures temporals (Klein, 2002).

Qüestionant els models i mecanismes tradicionals d'acció política, basats en "líders" i "representants", en burocràcies i jerarquies, els moviments de resistència global es caracteritzen en bona part per assajar formes de lluita renovades i estratègies d'actuació, estimulants formes d'acció imaginatives, basades generalment en la desobediència civil i en l'acció directa (sense intermediaris), capaces de desconcertar l'"enemic" i de conquerir la simpatia de la població.

A continuació s'exemplifiquen diferents tipus d'acció portades a terme pels moviments de resistència global. Les accions existents són moltes i variades, pel que per raons d'espai ens limitarem a uns pocs exemples. Aquests mostren estratègies diferents: unes accions més centrades a promoure canvis en els significats, més expressives i situades més en el terreny cultural i simbòlic; i d'altres accions, al final de l'apartat, que pretenen incidir de manera més concreta en qüestions més estructurals, d'ordre polític i pràctic.

Acompanyarem alguns d'aquests exemples d'accions amb reflexions que treballen, d'una banda, què busquen transformar aquestes iniciatives per mitjà de l'acció col·lectiva i, de l'altra, les maneres en què des dels mateixos moviments se'n qüestiona la utilitat real per a la transformació que persegueixen. Unes reflexions i uns qüestionaments que es produeixen en el mateix si dels moviments de resistència global contra el capitalisme, i que serveixen al mateix temps per a recordar una vegada més la diversitat de perspectives que els componen.

Show Bus

Vegem com defineixen els mateixos creadors de la iniciativa (Las Agencias) aquesta acció i en quin sentit proposen transformar significats i pràctiques:

El ShowBus és un vehicle que acompanya i dona cobertura a diferents accions i que té tot un desplegament de tecnologia i mitjans audiovisuals (projectors de vídeo, pantalles de retroprojecció, càmeres, connexió a Internet, etc.) que entre d'altres coses permet gravar imatges al voltant del ShowBus i retransmetre-les a aquest en temps real i sense cablejat. D'aquí es poden retransmetre a Internet i també a les pantalles externes de l'autobús, com una pantalla ambulat durant manifestacions i d'altres accions polítiques.

Com els mateixos creadors expliquen, el ShowBus es va concebre com una unitat d'intervenció espacial capaç d'unificar els registres pròpiament espacials i presencials, amb els quals aporta la captura i reemissió (editada o no) en temps real d'imatges, la seva transmissió a la xarxa, etc.

En aquest sentit, el ShowBus comporta un intent d'escurçar al màxim la distància entre acció i representació, abocant les imatges amb la major immediatesa en el cicle mateix de l'acció de manera que l'alimentin i l'expandeixin.

Les imatges es revelen aquí en tota la seva potencialitat d'acció en si mateixes. Com expliquen els protagonistes del *show*, amb aquest artefacte es busca que la gent implicada en l'acció directa s'adoni de la importància de les imatges que, de fet, produeixen, al mateix temps que es pretén que la gent que treballa sobre les representacions –com ara els mitjans de comunicació massiva–, ho faci de manera que aquestes no resultin alienades dels seus agents, sinó que es donin d'una manera completament inserida en el mateix fer.

Produït en el context de la campanya contra el Banc Mundial "Barcelona 2001", el ShowBus està vinculat al projecte "Prêt-à-Revolver", els vestits del qual consideren la possibilitat d'albergar les càmeres del ShowBus. Per això, tant en la seva concepció originària com en els seus desenvolupaments i aplicacions, ambdós projectes van fonamentalment vinculats a dinàmiques i tallers de "desobediència civil", de construcció de dinàmiques d'acció directa i de replantejament de la producció d'imatges i representacions dels moviments socials.

Bibliografia

Per a conèixer amb més detall les accions polítiques proposades pels que van idear i van posar en pràctica el Showbus, es recomana consultar la pàgina web del col·lectiu Las Agencias. Allí, es mostren diverses accions d'aquest col·lectiu i les maneres com s'entén que poden influir en transformacions concretes de les formes de representació de moviments socials.

Prêt-à-Revolver

Promogut també pel col·lectiu Las Agencias, Prêt-à-Revolver és una línia de disseny de vestits i equips especialment pensats per a la protesta i l'acció directa.

Segons ens expliquen, l'objectiu del Prêt-à-Revolver és doble:

D'una banda, pretén materialitzar les tàctiques i tècniques d'acció directa i desobediència civil, i ho fa en forma de jaquetes i pantalons i, d'altra banda, pretén complir amb les necessitats de "representació directa", d'autoconstrucció de la imatge dels activistes: tant de la seva imatge immediata –per mitjà de les opcions de teixits, colors, complements– com de la seva imatge mediatitzada (per mitjà dels mitjans de comunicació).

Aquest tipus d'accions pretén, segons els seus mateixos protagonistes, aconseguir els efectes següents:

- Qüestionar les mateixes protestes antiglobalització, preguntant-se si protestes com les de Seattle, Praga, Gènova, etc., no seran una moda més,

materialitzant els dubtes sobre la presumpta assimilació de tot el que es massifica.

- Dur la protesta cap a la vida quotidiana –cap a actes tan habituals com vestir-se– en treballar amb materials com jaquetes o pantalons dissenyats també per a ser usats cada dia. Així, aspira a integrar la protesta en la quotidianitat.

El col·lectiu que promou aquestes accions sosté que a partir de pràctiques artístiques formalment i materialment fortes, coherents i autònomes és possible incidir en els significats socials i polítics majoritaris.

Així, plantegen un treball conjunt entre artistes i moviments socials per aconseguir, d'una banda, expressar significats contrahegemònics i, d'altra, qüestionar les formes dominants de representació que es fan de les diferents iniciatives crítiques d'acció col·lectiva.

No obstant això, les accions expressives que inclouen elements artístics es qüestionen des d'altres sectors dels moviments de resistència global, ja que sorgeix la pregunta sobre els efectes reals de transformació social que les accions com el Showbus o el Prêt-a-Revolver puguin tenir. El fet de donar a la lluita una estètica divertida, atractiva i cridanera, és un tret distintiu de moltes de les accions d'aquest col·lectiu. El que es qüestiona és que aquest disseny, art i *performance* aplicat a les protestes es quedi en una mera il·lusió artística de lluitar, que la representació es converteixi amb el mitjà i el fi, sense aconseguir efectes reals i canvis materials més enllà de l'espectacle i l'impacte que crea en els espectadors i les espectadores.

L'acció directa es contraposa totalment a la lògica de l'espectacle. L'espectacle mostra els actors i paralitza els espectadors, que a tot estirar aplaudeixen... L'acció directa... és per contra la que empeny a la seva reproducció per onsevilla. (Grup Comunista Internacionalista, juliol de 2001, núm. 47: 41).

Indymedia

La xarxa de Centres de Mitjans Independents (IMC), més coneguts com *Indymedia*, va sorgir com a tal durant les protestes contra la cimera del Banc Mundial a Seattle (novembre del 2000). Indymedia és una plataforma de contrainformació per mitjà d'Internet oberta a totes les persones, col·lectius, associacions, etc. que vulguin denunciar i informar críticament sobre esdeveniments i realitats locals, estatals i internacionals. Indymedia pretén competir en immediatesa i camp global de difusió amb els mitjans de comunicació de masses.

Bibliografia

Negri, T. et al (2001). *Contra-poder. Una introducción*. Buenos Aires. Ediciones de mano en mano.

Al seu torn, gràcies a la seva estructura oberta, senzilla i horitzontal, la publicació de notícies no depèn exclusivament d'una elit periodística que, com en els mitjans de comunicació tradicionals, sol dependre dels interessos de corporacions multinacionals, sinó que qualsevol es pot convertir en emissor d'informació i donar el seu punt de vista.

Amb aquesta iniciativa es vol explorar Internet com un mitjà per a difondre lluites locals en un àmbit global, potenciar la simultaneïtat d'accions a tot el món, crear xarxes estables de comunicació entre els diferents mitjans alternatius i arribar a un públic més ampli, que fins ara ha tingut poc contacte amb la contrainformació.

Indymedia comporta una crítica als mitjans de comunicació de masses tradicionals, i al mateix temps implica una transformació de l'estat de coses que es critiquen, en construir-se com una alternativa real de comunicació, per mitjà d'Internet, d'acord amb els mateixos valors que defensen els moviments.

La Taxa Tobin

Aquesta és una proposta popularitzada per la xarxa internacional ATTAC (Associació per una Taxació sobre les Transaccions Financeres Especulatives per a l'Ajuda als Ciutadans) que neix a França el 1998 i on conflueixen i s'articulen persones representatives de diverses organitzacions i col·lectius.

A diferència d'altres xarxes o col·lectius de resistència global, posa l'accent en l'exigència de reformes i demandes concretes, de repercussió immediata i clara estructuralment, com és el cas de l'Impost Tobin. Un petit impost que s'aplicaria a les transaccions financeres especulatives, i que

hauria tenir un paper doble: d'una banda, frenar la mobilitat dels capitals i reduir la inestabilitat monetària internacional; d'una altra, crear un mecanisme de finançament que podria servir per a sanejar la situació financera internacional. Es pretén, per tant, no solament denunciar el capital especulatiu sinó també contribuir a invertir la relació Nord-Sud. (Pastor: 2002: 71).

La reivindicació proposada per mitjà de la Taxa Tobin pretén, d'una banda, posar de manifest les formes d'especulació del sistema financer –i d'aquesta manera qüestionar el sistema capitalista mundialitzat actual– i, de l'altra, fer pressió per a crear polítiques en l'àmbit internacional que puguin frenar aquestes formes d'especulació.

Vegeu també

En el mòdul "Les problemàtiques socials en la societat de la informació i del coneixement: nous reptes per als agents socials" es tornarà a discutir la relació dels entorns virtuals amb les lluites i moviments.

Bibliografia

Per a comprendre el funcionament d'aquest mitjà d'informació, es recomana entrar a la pàgina web de l'Independent media center.

No obstant això, les objeccions a aquest impost no solament provenen de les corporacions multinacionals o d'institucions hegemòniques com l'OMC, entre unes altres. Dintre dels mateixos col·lectius de resistència global sorgeixen discrepàncies, no solament sobre la viabilitat tècnica d'aquestes accions, sinó especialment sobre la utilitat real que poden tenir per a la lluita anticapitalista.

Els moviments de resistència global no estan exempts de contradiccions i hi ha qui veu en aquestes accions greus incoherències. Això es deu al fet que, quan es denuncia que el món s'ha convertit realment en una mercaderia i es reconeix que la lògica d'acumulació pròpia del capital passa per sobre de qualsevol idea de "necessitat" o de projecte humà, no semblen coherents grups i propostes com les d'ATTAC, que parlen de "repartir els fruits del creixement".

També han sorgit veus que veuen com una il·lusió el fet de creure que es pot obligar al capitalisme a compartir els seus beneficis per a l'alegria de tots els ciutadans (Alain, 2001).

Veiem doncs que dintre dels moviments de resistència global hi ha els que, des de plataformes com ATTAC, pretenen reformar i "orientar convenientment" el capital en un sentit contrari a l'actual i els que, per contra, entenen que el capital només obeeix a les seves pròpies necessitats i que el que cal fer és abolir-lo.

L'anul·lació del deute extern dels països empobrits

Plataformes com el CADTM (Comitè per l'Anul·lació del Deute del Tercer Món) o la XCADE (Xarxa Ciutadana per l'Abolició del Deute Extern) enfoquen les seves activitats contra una de les conseqüències més crítiques de la globalització, l'augment del deute extern del "Tercer Món".

El pagament del deute públic del Tercer Món implica [...] unes tres vegades el que faria falta per a satisfer les necessitats bàsiques de les poblacions d'aquests països, segons l'ONU [...] Per això, per a "trencar l'espiral infernal del deute", es proposa, al costat de la seva anul·lació, un conjunt de mesures com: dedicar recursos suplementaris per a finançar el desenvolupament, el pagament pel nord del deute històric social i ecològic al Sud [...], l'establiment de controls sobre els moviments de capitals, o l'elevació de l'ajuda pública al desenvolupament, almenys, al 0,7% del PIB. (Pastor, 2002: 73-74).

Aquestes plataformes d'acció col·lectiva busquen fer una crítica a les formes en què s'han desenvolupat les relacions Nord-Sud, denunciant les diferents formes d'explotació del Sud per part de les potències del Nord.

Així un dels qüestionaments principals té a veure amb l'ús estratègic que s'ha fet del deute extern dels denominats *països del Tercer Món* per a imposar polítiques cada vegada més neoliberals en aquests països. Així, a partir de les accions d'aquestes xarxes, es veu com des de les organitzacions que controlen el pagament del deute extern –FMI i Banc Mundial– s'obliga els diferents estats a

aplicar els plans d'ajustament estructural. Aquests plans impliquen polítiques com la disminució de les despeses públiques, privatitzacions de serveis, entre unes altres que, òbviament, produeixen efectes de marginació, precarietat i exclusió dels sectors més desfavorits d'aquests països.

D'altra banda, les objeccions que es fan a la proposta d'anul·lació del deute extern tenen molt a veure amb les que hem vist que es feien a la taxa Tobin. Des d'altres sectors també compromesos amb la lluita anticapitalista global, es discrepa de la utilitat d'aquestes propostes d'intervenció, entre d'altres coses perquè pretenen utilitzar l'estat com a intermediari, obviant que els estats, en un context de capitalisme mundialitzat, han perdut gran part del seu poder de decisió sobre aspectes econòmics. (Alain, 2001).

Des d'altres sectors del moviment de resistència global es qüestiona la possibilitat de transformació real que tenen aquestes propostes (voluntaristes i lloables), fins i tot si arribessin hipotèticament a realitzar-se.

El no pagament del deute no alteraria en absolut la taxa d'explotació [...] Només beneficiaria la burgesia nacional. Són els governs de dreta o d'esquerra, una vegada més, els que pretenen que la nostra misèria es deu al fet que "el nostre Estat" i "la nostra burgesia" estan endeutats; són ells i tota la concepció socialdemòcrata els que sempre tracten de convèncer-nos que el deute no és dels burgesos, sinó "del poble de tal o tal altre país" (Grup Comunista Internacionalista, juliol de 2001, núm. 47: 31).

A més, des d'aquesta perspectiva s'entén que el capital necessita els diners per a continuar la seva lògica d'acumulació i que, si deixen de rebre'l per mitjà del deute extern, el capital buscarà d'altres formes d'explotació, d'altres maneres de combatre la seva taxa de beneficis declinant. Per tant, amb accions com les proposades no veuen la transformació real del que es considera el problema.

A pesar que hem presentat uns pocs exemples, ja es pot veure que són moltes les anàlisis, els pronòstics i les propostes que sorgeixen dels moviments de resistència global. I, com hem vist, també són moltes les oposicions, contradiccions, divergències i incoherències que hi ha entre els diferents grups.

Encara que convergeixen davant d'una causa comuna com és la lluita anticapitalista global, algunes de les accions no són assumides per tots i sorgeixen discrepàncies sobre la capacitat de transformació real que poden contenir, més enllà de desconcertar l'"enemic" i de conquerir la simpatia de la població.

Però com diu Klein,

Potser el veritable desafiament no sigui tant trobar una "visió" [una filosofia revolucionària comuna] com resistir-se a adoptar-ne una de la nit al dia [...] Abans de beneir qualsevol programa de deu punts que se li presenti [per a donar-los una coherència], aquest jove moviment té dret a veure si pot sortir-ne alguna cosa nova i pròpia d'aquest rusc caòtic de centres i enllaços que el constitueixen. (Klein, 2002: 179).

5.2. Els moviments d'usuaris de drogues i els grups afins

Com es deia en el manifest dels col·lectius d'usuaris de drogues que reproduïem en el mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?", aquests moviments actuen per a replantejar i redefinir de nou el problema i les solucions en l'àmbit del consum de drogues.

Amb l'argument que les drogues han existit, existeixen i existiran sempre, aquests moviments intenten canviar les polítiques repressores i criminalitzadores que, com s'argumenta, fan que el problema, en lloc de disminuir, vagi en augment. Per això,

proposen i lluiten per a adoptar polítiques més realistes i efectives per a afrontar les diferents formes de consum de drogues. Per a aquests col·lectius el consum de drogues s'ha d'entendre com un problema sanitari i social, que s'ha d'abordar amb solucions sanitàries i socials.

A partir d'entendre que les institucions i mecanismes socials existents no donen respostes adequades a les necessitats dels col·lectius d'usuaris, sorgeix la necessitat d'autoorganitzar-se per a promoure la transformació de la situació des dels seus propis interessos i realitat. Per això sorgeixen com a actor col·lectiu,

Perquè a la intervenció dels professionals hi falta l'enfocament complet que aporta la visió "des de dintre" d'aquests problemes (Montalvo, 2001: 79).

Des de l'acció col·lectiva s'inicien, així, una sèrie de transformacions i reivindicacions que la intervenció social tradicional no canalitzava. S'ha de destacar el paper fonamental que l'acció col·lectiva d'aquests moviments d'usuaris ha tingut en la transformació del camp de la salut pública i en el camp de les drogodependències en particular. Accions ideades i promogudes pels mateixos col·lectius d'usuaris han arribat realment a aconseguir transformar la definició del problema i dels tractaments que se'ls oferien des de la intervenció social.

Junkiebond

Un cas paradigmàtic és el del col·lectiu d'activistes usuaris de drogues Junkiebond de Rotterdam, fundat el 1980. Els seus fundadors eren usuaris en actiu que no defensaven l'abstinència (com el model mèdic imperant) sinó, al contrari, reivindicaven el dret dels usuaris i de les usuàries a la lliure gestió dels seus cossos i de les seves vides (sense que això contradigui gens el fet que estiguin preocupats per la seva salut).

Nascut fora de l'entorn mèdic i algunes vegades fins i tot en oposició amb aquest, aquest col·lectiu, format per usuaris en condicions socials lamentables ("sense sostre", obligats a prostituir-se...) va arribar a difondre's, i es va crear

Vegeu també

Podeu veure el manifest dels col·lectius d'usuaris de drogues en el nucli de coneixement "Constitució d'actors i redefinició de significats" del mòdul "Com sabem que hi ha un problema social?".

una federació de Junkiebonds a tot Holanda. Aquest col·lectiu finalment va desaparèixer, el que realment constitueix un èxit, ja que la seva desaparició va ser deguda al fet que el mateix sistema sanitari holandès va integrar els plantejaments socio-sanitaris del col·lectiu relatiu a com es devia entendre realment el problema i les solucions.

Aquest és un cas clar de com l'acció col·lectiva, en contraposició a la intervenció social, és capaç d'actuar per a la transformació de situacions percebudes com a problemàtiques pels membres del col·lectiu, per mitjà de la construcció d'una identitat compartida.

Reducció de mals

L'aparició dels models de reducció de mals a la darreria dels vuitanta (a Europa) proposen diferents canvis en les maneres com s'entén el consum de drogues i es presenten com una alternativa a un model d'intervenció social que fins el moment no havia respost l'objectiu que s'havia plantejat, que era "eliminar les drogues".

L'aparició i progressiva implantació d'aquest nou model d'abordar el "problema del consum de drogues" és conseqüència d'accions i iniciatives que van començar a dur a terme els mateixos usuaris i les mateixes usuàries des de l'acció col·lectiva. Accions com la creació de punts per a intercanviar xeringues o l'elaboració de materials informatius sobre la sida per als consumidors i les consumidores de drogues, etc. –accions que van començar a portar a terme col·lectius d'usuaris com la Junkiebond– van perfilar una nova forma d'abordar el problema, alternativa, que no apunta ja cap a l'abstinència o la persecució, sinó que va en la línia de reduir els mals i riscos (socials i sanitaris) associats al consum de drogues.

Aquesta nova conceptualització en les prioritats d'acció preventiva impulsada pels moviments d'usuaris i usuàries de drogues, es reflecteixen en el memoràndum de principis de treball que la Coalició per a la Reducció del Mal estableix com a principis filosòfics bàsics d'aquest enfocament:

- 1) S'accepta, per a bé i per a mal, que el consum de drogues legals i il·legals forma part del nostre món, i es treballa per a minimitzar-ne els efectes nocius en lloc de simplement ignorar-lo o condemnar-lo.
- 2) S'assegura que els consumidors i les consumidores de drogues tinguin una veu real en la creació de programes i polítiques dissenyades per a atendre'ls i busca enfortir la capacitat de les persones que consumeixen drogues per a reduir el mal associat a aquest consum.

- 3) Es comprèn el consum de drogues com un fenomen complex i multi-dimensional que abraça un continu de conductes, des de l'abús greu a l'abstinència total, i entén que algunes formes de consumir drogues són clarament més segures que unes altres i que, per tant, no tots els consums constitueixen un "problema".
- 4) S'estableix la qualitat de vida i el benestar de l'individu i la comunitat, i no necessàriament el cessament de tot consum de drogues, com el criteri de les intervencions polítiques reeixides.
- 5) Es promou la provisió de serveis i recursos no etiquetadors i no coercitius, per a les persones que consumeixen drogues, i per a les comunitats en les quals viuen, dirigits a atendre'ls en la reducció de mals relacionats amb el seu consum.
- 6) Es reconeix que la pobresa, el racisme, l'aïllament social, els traumes del passat, la discriminació sexual i d'altres desigualtats psicosocials afecten la vulnerabilitat i la capacitat de la gent per a manejar eficaçment el mal relacionat amb les drogues (pel que es destaca una vegada més que s'hauria d'intervenir sobre el context i no solament sobre la substància o la persona).
- 7) No es tracta de subestimar o ignorar el mal i els perills reals i tràgics associats a l'ús de drogues legals i il·legals.

Aquests principis bàsics per a l'acció sobre el "problema del consum de drogues" comporten un replantejament radical de la situació. Però, si bé s'han aconseguit alguns objectius de transformació, i les polítiques basades en la reducció de mals s'assumeix progressivament per la mateixa Administració, els col·lectius d'usuaris continuen fent la seva labor de pressió sobre molts altres aspectes encara no assumits.

En el cas concret de l'Estat espanyol, la participació del col·lectiu d'usuaris de drogues en allò que els pertoca és més escassa del que voldrien.

No cal oblidar que els consumidors i les consumidores de drogues il·legals per via parenteral, en molts casos, viuen en "zones fosques" de la nostra societat, on la resta dels ciutadans i les ciutadanes no volen mirar i en unes condicions materials en què la lluita per satisfer les necessitats més bàsiques (menjar, higiene, refugi, entre d'altres) ocupen bona part del seu temps. És per això que les seves demandes, reivindicacions i accions són més difícils de fer escoltar i que puguin arribar a transformar significats i pràctiques específiques, ja que des dels marges el poder d'influència és menor.

D'altra banda, també és cert que a aquests usuaris i aquestes usuàries també se'ls sumen, en alguns casos, grups afins (metges, advocats, educadors, etc.) en posicions amb més probabilitats d'influència. D'una altra manera seria molt més difícil que iniciatives com les que inspiren el model de reducció de mals arribessin a implantar-se en la pràctica quotidiana dels experts i les expertes".

Per això, perquè la participació del col·lectiu d'usuaris de drogues en allò que els pertoca és més escassa del que voldrien, és pel que continuen portant a terme accions en diversos fronts, sempre tendint a la transformació de la seva realitat. Unes accions que duen a la pràctica la filosofia de la reducció de mals que ells promouen.

Per exemple, aquests col·lectius participen en els espais de venda i consum oferint:

- **Tallers de formació** per a persones que s'injectin drogues. Com que la intervenció social tradicional no sol arribar a aquests espais (perquè se sol esperar que els usuaris i les usuàries acudeixin als centres especialitzats i des d'allí intervenir), l'acció d'aquests col·lectius es trasllada on són les persones que consumeixen, transmetent missatges sanitaris que es reproduïxen després entre companys que estan en la mateixa situació. Entre els tallers que fan hi ha els de consum de menys risc. Al marge d'oferir i participar en programes d'intercanvi de xeringues (una usada en canvi d'una nova), s'ofereixen tallers amb tècniques i habilitats de màxima prioritat juntament amb missatges sanitaris per a minimitzar els possibles riscos i mals de la injecció. També es fan tallers d'atenció a sobredosi, ja que moltes de les morts per sobredosi es poden evitar si se sap com.
- **Formació i participació.** Després de rebre la formació, les persones consumidores passen a ser formadores, aportant informació a professionals i usuaris com experts en l'àmbit de les drogues. És interessant veure com, per mitjà d'aquestes accions, el col·lectiu d'usuaris de drogues promou anul·lar la relació de poder habitual entre professionals i usuaris, enfortint les capacitats d'aquests últims.
- **Programes d'intercanvi de xeringues a presons.** Les persones que tenen un ús continu de drogues, quan entren a la presó (moltes vegades pel mateix fet de consumir-les) tenen la necessitat d'injectar-se, i es veuen obligades a compartir a preu d'or les xeringues infectades que circulen per la presó. Encara moren persones amb malalties associades al consum de drogues injectades dintre de les presons catalanes (Montalvo, 2001: 76).
- **Espais de consum higiènic.** Com a alternativa als espais de venda i consum on es veuen obligats a anar els que s'injecten drogues, autèntics femers i focus d'infecció, des dels col·lectius d'usuaris de drogues s'exigeixen espais de consum permès, que es facin en unes condicions impecables d'higiene.

Aquestes són només algunes de les accions que es porten a terme des dels moviments de consumidors i consumidores de drogues (vegeu Montalvo: 2001: 73-79). L'interessant és veure les diferències que hi ha entre la definició que els experts i tècnics fan del "problema del consum de drogues" i de les solu-

cions que consideren més adequades i, d'altra banda, la definició que d'això (problema i solució) fa el mateix grup d'interès. És a dir, les diferències entre intervenció social i acció social.

Resum

A diferència de les formes majoritàries d'intervenció social, en l'acció col·lectiva els grups d'interès defineixen el que és digne de transformació i les accions per les quals es busca aquesta transformació.

Els moviments de resistència global busquen fer visible i transformar les injustícies i problemes creats pel capitalisme. No obstant això, no hi ha sempre acord en les accions polítiques adequades per a fer-ho.

El mateix fet de definir el consum de drogues com un "problema" construeix qui consumeix en desviat o desviada i justifica la necessitat de la intervenció. El que es reclama des dels usuaris de drogues és transformar les formes de definició i acció en relació amb aquest fenomen.